

गोंयचे देवचार : लोकमानसांत आशिल्ली लोकभद्रा
(वेंचीक देवचारांच्या संदर्भांत समाजशास्त्रीय अध्ययन)
'Goenche Devchar : Lokmanasant ashilli lokshardha
(Venchik Devcharanchya Sandarbhaant Samajshastriya Adhyayan)

एम. ए. पदवी पुराय करपा खातीर सादर केल्लो प्रबंद

KON - 650

सादर करपी - नील डिचोलकार

22P0180017

ABC ID: 664-068-551-761

PRN- 201906592

मार्गदर्शकाचें नांव - डॉ. प्रकाश पर्येकार

सहयोगी प्राध्यापक

कोंकणी अध्ययन शाखा

शर्णे गोंयबाब भाशा आनी साहित्य माहाशाला

गोंय विद्यापीठ

Examined by:

Seal of the school

गोंयचे देवचार : लोकमानसांत आशिल्ली लोकश्रद्धा

(वैचीक देवचारांच्या संदर्भांत समाजशास्त्रीय अध्ययन)

'Goenche Devnchar : Lokmanasant ashili lokshardha

(Vaiçik Devncharanchya Sandarbhañt Samajshastriya Adhyayan)

एस. ए. फ़दवी पुराय करपा खातीर सादर केल्लो प्रबंद

KON - 650

सादर करपी - नील डिचोतकार

22PD180017

ABC ID: 664-068-551-761

PRN- 201906592

मार्गदर्शकाचें नांव - डॉ. प्रकाश पर्येकार

सहयोगी प्राध्यापक

कोंकणी अध्ययन शाखा

शणै गोंयबाब भाशा आनी साहित्य माहाशाला

गोंय विद्यापीठ

Exaninet by:

Seal of the school

गोंयचे देंवचार : लोकमानसांत आशिल्ली लोकश्रद्धा
(वेंचीक देंवचारांच्या संदर्भांत समाजशास्त्रीय अध्ययन)
'Goenche Devnchar : Lokmanasant ashilli lokshardha
(Venchik Devncharanchya Sandarbhint Samajshastriya Adhyayan)

एम. ए पदवी पुराय करपा खातीर सादर केल्लो प्रबंद

KON - 650

सादर करपी - नील डिचोलकार

22P0180017

ABC ID: 664-068-551-761

PRN- 201906592

मार्गदर्शकाचें नांव - डॉ. प्रकाश पर्येकार

सहयोगी प्राध्यापक

कोंकणी अध्ययन शाखा

शणै गोंयबाब भाशा आनी साहित्य माहाशाला

गोंय विद्यापीठ

Examined by:

Seal of the school

DECLARATION BY STUDENT

I hereby declare that the data presented in this Dissertation report entitled, 'Goenche Devnchar: Lokmanasant ashilli lokshardha (Goenchya Venchik Devncharanchya Sandarbhint Samajshastriya Adhyayan)' is based on the results of investigations carried out by me in the konkani at the Shenoi Goembab School of Languages & Literature (SGSLL) Goa University under the Supervision of Dr. Prakash Parienkar and the same has not been submitted elsewhere for the award of a degree by me. Further, I understand that Goa University or its authorities will be not be responsible for the correctness of observations or other findings given the dissertation.

I hereby authorize the University authorities to upload this dissertation dissertation repository or anywhere else as the UGC regulations demand and make it available to any one as needed.

NEEL DICHOLKAR
Signature and Name of Student

Seat no: 22PO180017

Date: 16/04/2024

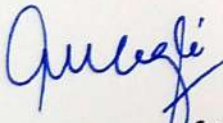
Place: Goa University

COMPLETION CERTIFICATE

This is to certify that the dissertation report 'Goenche Devnchar : Lokmanasant ashilli lokshardha (Goenchya Venchik Devncharanchya Sandarbhand Samajshastriya Adhyayan)' is a bonafide work Carried out by Mr. Neel Dicholkar under my supervision in partial Fulfilment of the requirements for the award of the degree of konkani in the Discipline Sheno Goembab School of Languages & Literature (SGSLL) at the Goa University.

Signature and Name of Supervising Teacher (Dr. Pankesh S. Parientkar)

Date: 16/04/2024

Signature of Dean of the School
School/Dept Stamp

Date:

Place: Goa University

मनोगत

‘गोंयचे देंवचार: लोकमानसांत आशिल्ली लोकश्रद्धा (वेंचीक देंवचारांच्या संदर्भांत समाजशास्त्रीय अध्ययन)’ ही प्रबंधिका तुमचे मुखार सादर करतना म्हाका मना काळजा सावन खोस भोगता. हो सोदवावर करतना आयिल्ल्या अणभवांतल्यान म्हाका जायत्यो गजाली शिकपाक मेळ्ळ्यो. हांवेन अभ्यासक, वेग-वेगळे जाणकार आनी जाळवंडारांच्यो मुलाखती घेवन म्हायती एकठांय केल्या. म्हायती एकठांय करून प्रबंधिका बरोवप मेरेनच्या प्रवासांत म्हजे मार्गदर्शक डॉ. प्रकाश पर्येकार आनी कोंकणी अध्ययन शाखेचे संचालक डॉ. हनुमंत चोपडेकार हांचें खूब मोलादीक मार्गदर्शन लाभलें.

हे प्रबंधीके वरवी गोंयच्या समाजाच्या लोकमानसांत घर करपी, ‘देवचार’ ह्या संकल्पनेचो अभ्यास केला. ह्या अभ्यासांतल्यान पुराय कोंकण वाठारांत कोंकणी मनश्यान फाटलीं कितलिशींच वर्सां तिगोवन दवरिल्लें दायज, सैम आनी संस्कृतीचे दर्शन जाता.

ही प्रबंधिका पुराय जांवपाक गोंय विद्यापीठचें ग्रंथालय, कृष्णदास शामा ग्रंथालय तशेंच मुलाखतींक हयकार दिवन म्हाका वेळ दिल्ल्यांचें हांव उपकार मानता.

1. प्रस्तावना

- 1.1 आवाठ आनी मर्यादा
- 1.2 संशोधन विशयाची समस्या
- 1.3 कार्याची उपयुक्तताय
- 1.4 संशोधन कार्या फाटली उद्दिष्टां
- 1.5 संशोधन पद्दती

प्रकरण 2

2. देवचार : अर्थ, संकलपना, प्रकार आनी तांची विविध रुपां.

- 2.1 देवचार: उत्पत्ती, अर्थ आनी संकलपना
- 2.2 देवचाराची विविध रुपां
- 2.3 देवचाराच्या नांवांचें जाल्लें संस्कृतीकरण
- 2.4 देवचारा संधर्भांतले समज आनी गैरसमज

3. गोंयांतल्या विविध वाठारांतले देंवचार: तांचे प्रकार आनी मान-भोवमानाच्यो पद्दती.

3.1 देंवचारांचे थळा प्रमाण प्रकार.

3.1.1 झाडा वयलो देंवचार

3.1.2 दोंगरा वयलो देंवचार

3.1.3 उदका लागीं रावपी देंवचार.

3.2 देंवचाराक दिवपाचे मान पद्दती आनी परंपरा.

4. गोंयच्या परबो, उत्सव आनी जात्रानी देंवचारांचें स्थान.

4.1 केळ्यांची जात्रा

4.2 श्री बोडगेश्वराची जात्रा

4.3 गड्यांची जात्रा.

5 देंवचार: मौखीक आनी लिखीत पद्य साहित्य

5.1 गाराणीं, सांगणें

5.2 आरती आनी गजर

5.2.1 गजर

5.2.2 घुमट आरती

5.3 गितां

6. देंवचार: मौखीक आनी लिखीत गद्य साहित्य

6.1 लोककाणयो

6.2 लेख आनी पुस्तकां

6.3 कथा, कादंबरी आनी नाटकांत आयिल्ले संदर्भ

प्रकरण : 07

7. समारोप आनी निशकर्श

75-85

7.1 समारोप

7.2 निशकर्श

आदारावळ

86-87

परिशिष्ट

88-96

परिशिष्ट 1 - देंवचाराची विविध रुपां

परिशिष्ट 2 - देंवचाराक दिल्लो मान आनी आंगवणी

परिशिष्ट 3 - विर्नोडे-मालप्या शिमेर आशिल्लो बांदावयलो देंवचार

परिशिष्ट 4 - वेंचीक देंवचारांची सुची

परिशिष्ट 5 - मुलाखती

परिशिष्ट 6 - मुलाखतीची प्रस्नमाळा.

प्रकरण 1

प्रस्तावना

कुलदेवती, ग्रामदेवता आनी आराध्य देवता ह्या देव देवतांचे भायर गोंयांत गांवचो देंवचार वा राखणदार मानपाची लोकश्रध्दा आसा. हे देंवचार जमनीर, झाडार आनी दोंगर वाठारांत रावतात अशी लोक समजूत आसा. गोंयांतल्या साबार वाठारांत गांवचे शिमेर देंवचाराचें वास्तव आसून थंय तांची ल्हानशी घुमटी बांदिल्ली आसता वा त्या थळार घुडयो लायिल्ल्यो आसतात.

पुराय गांवचें तो रक्षण करता, गांवांत जें कितें बरें वायट घडटा ताचो तो साक्षी आसत अशेंय थळावे लोक मानतात. देंवचार हो “अती मानवी वा अमानवी लोकदैवत.” अशें लोकसंस्कृतायेचे अभ्यासक विनायक खेडेकार *लोकसरिता* ह्या आपल्या पुस्तकांत म्हणटा.

ह्या देंवचारांचें कर्तृत्व गांवा प्रमाण वेगळें आसता. तांच्यानी केल्लें शौर्य, तांची ताकद, चमत्कार आनी नवसाक पावपाची तांची पद्दत एका मेका परस वेगळी आसता. देंवचारांच्यो काणयो, आख्यायिका आनी मिथकांनी अभ्यासतकच तांचीं खाशेलेपणां ठळकपणान दिश्टी पडटा. गोंय आनी गोंय भयर साबार देंवचार आसात. दुधसागरावयलो देंवचार, बोडगेश्वर, आजोबा, साखळयो, खाजनयो, दाडेश्वर, खापरेश्वर, म्हातारो आजो, पिस्तो, कटमगाळ, सिध्द, पालीचो देंवचार, हुळणाचो देंवचार, जटार, घुंगरयो, पिस्तो, बाबरो, घांटेश्वर, बांदेश्वर, तीन कात्री राखणदेव, कमुळ्यो, नास, लफाद्दार, उपकारा, गोंटेश्वर, खेतोबा, ओंवळेश्वर, कुवळेकार, बोरदेश्वर, गोळीबाब, खांपराया, जायटीर हे देंवचार अशी कांय तांची नांवां आसात.

हे देंवचार रातचे आपले पारंपारीक वाटेन भोंवतात असो समज आसा. रातची देंवचाराची फेरी आसता अशें थळावे लोक मानतात. हया देंवचारा पासून लोकांच्या मनात भंय आसता. वायट काम केलें जाल्यार देंवचार मनश्याक लिपोवन दवरता असो समज आसा. गांवांचेर अरिश्ठ आयलें, कितेंय वायट जालें, रोगराई आयली, गांवच्या कार्यांत अडचण आयल्यार थळावे लोक त्या देंवचाराक हटकतात. ताका नवस करतात, सोरो- रोंट घालतात, कोंबो, बोकडो वा रेडो मारून ताका होरायतात.

अपार श्रद्धा आशिल्ल्यान आपले अडचणी वेळार वा वर्सान एक फावट देंवचाराक मान दिवपाची पद्दत आसा. हया सगळ्याचो अभ्यास जावंचो हो हेत दोळ्यां मुखार दवरून 'गोंयचे देंवचार:लोकमानसांत आशिल्ली लोकश्रद्धा (वेंचीक देंवचारांच्या संदर्भांत समाजशास्त्रीय अध्ययन)' हया विशयाचेर सोद वावर करपाचें थारायलां. हो अभ्यास करपाक वयर उल्लेख केल्ल्या वेंचीक आनी महत्वाच्या देंवचारा विशीं आशिल्ल्यो काणयो, आख्यायिका आनी मिथकां हांचें संकलन करपाचो मानस आसा. मौखीक साहित्यांत आशिल्लीं तथ्यां एकठांय करून देंवचारांच्या कार्याचेर उजवाड घालप जातलें. तशेंच हया देंवचाराचेर बरयल्लें गद्य आनी पद्य साहित्याचो विचार करून ताचें हांगां विश्लेशण जातलें. गोंयांतल्या कांय देंवचाराचेर आदारून आरती बरोवपाचे प्रयत्न जाल्यात. हया आरतींचो संदर्भ हया अभ्यासांत जातलो. देंवचाराक होरावपाक विविध परबो आनी उत्सवा वेळार गाराणें घालपाची चाल आसा. हया गाराण्याचें संकलन करून तांचेंय विश्लेशण हांगां जातलें. तशेंच गितां

आनी फुगड्यांनी जे देंवचाराचे संदर्भ आयल्यात ताचोय हांगां अभ्यासा खातीर विचार जातलो.

गोंयांतल्या कांय देंवचारांक मुर्तरूप दिवन तांच्यो घुमट्यो आनी देवळां बांदल्यांत. तांचे वर्सुकी उत्सव आनी जात्रा जातात. ह्या संदर्भांतली म्हायती एकठांय करून ताचेंय विश्लेशण जातलें. सामाजीक, लोकसंस्कृतीक, इतिहातीक तशेंच राजकीय घडामोडींचो सोद घेवन देंवचाराचें आयचें स्वरूप दाखोवपाचेर हो अभ्यास भर दितलो. हें करता आसतना थळाव्या जाणकारांच्यो मुलाखती घेवन तांच्या मनात आशिल्लें श्रद्धास्थान अधोरेखीत जातलें.

1.1 आवाठ आनी मर्यादा

1.1.1. आवाठ.

पुराय गोंयांत देंवचार ही संकल्पना आसा. तांच्या खाशेलपणाचो विचार केल्यार ताच्या व्यक्तिमत्वांत साबार गुपितां लिपिल्लीं आसात. ताच्या कर्तुत्वां संदर्भांत मौखीक रुपांत काणयो, आख्यायिका आनी मिथकां आसात.

देवचारांची निर्मीती कशी जाली. ताका नांव कशें पडलें. तो कितें खाता. तो केन्ना आनी कसो गांव फेरी करता. ताचो पेहराव कितें आसा. तो गांवच्यो शिमो कश्यो राखता. एकाच गांवांत दोन देंवचार आसा जाल्यार तांचो परस्पर संबंद कसो कितें आसा हाचो सोद घेवप जातलो.

दैवचारांची पुजा अर्चा करपाचे आनी नवस फेडपाचे दीस आसतात. तांच्यो पद्दती आसतात. दैवचाराचो समाजमानसांत आशिल्लो भय. तांचें लोकमानसांत आशिल्लें स्थान सोदून काडप जातलें. गांवच्या दैवचाराक होरावपाक गाराणें घालतात. ह्या गाराण्याचें संकलन करून तांचेंय विश्लेशण करपाचेर भर दिवप जातलें. गोंयांतल्या प्रमुख देवाचारांचेर गितां आनी आरती रचून त्यो गायल्यात. तातूंतल्यो कांय समाज माध्यमांतचेर उपलब्ध आसा. पारंपारीक फुगड्यांनी दैवचाराचो संदर्भ मेळटा. ताचोय अभ्यासा खातीर विचार जातलो.

गोंयांतल्या कांय दैवचारांक मुर्तरूप दिवन तांच्यो घुमट्यो आनी देवळां बांदल्यांत. तांचे वर्सुकी उत्सव आनी जात्रा जातात. संदर्भांतली म्हायती एकठांय करून ताचेंय विश्लेशण हांगां जातलें.

1.1.2 मर्यादा.

1. गोंयच्या वेगळ्या वेगळ्या वाठारांत असंख्य दैवचार आसाच तातूंतले कांय वेंचीक आनी मुखेल दैवचारांची निवड करून ताचेरूच हो अभ्यास आसतलो.
2. थळावे जाणकार व्यक्ती, घाडी आनी पुजारी हांचो आदार घेवन दैवचारा संदर्भांतल्यो संकल्पना, पारंपारीक विधी, उत्सव आनी परबां संदर्भांतली म्हायती एकठांय करप जातली.
3. पारंपारीक लोकगितां आनी गाराणी हांचो संदर्भ घेवन दैवचारा विशीं आशिल्लें लोकमानस तपासून पळोवप जातलें.

4. गद्य आनी पद्य लेखनाचो आदार घेवन विशयाची समज वाडोवपाक आदार घेवप जातलो.
5. गरज आसा थंय गोंयां भायल्या देंवचाराच्या कार्याचो उल्लेख जातलो.

1.2 संशोधन विशयाची समस्या

1. देंवचार संकल्पना कितें?
2. देंवचारा विशीं आशिल्ली लोकश्रद्धा कितें?
3. देंवचाराक आदारून आशिल्ले समज आनी गैरसमज कितें?
4. देंवचाराक इश्वर रुपा कशें फाव जाल्लें?
5. मुर्ती रुपांविशींचो देंवचाराच्या फाटलो इतिहास कितें?
6. देंवचाराच्या उत्सावाक फाव जाल्लें जात्रेचें रुप कितें?
7. देंवचारांच्या संदर्भांतल्यो वेंचीक लोककाणयो, गितां, आर्तयो, गजर, म्हणी, गारणें, सांगणें, कथा आनी कादंबरीनी येवपी उल्लेख कसो आयला
8. देंवचाराविशींचें चाली-रिती कितें?
9. देंवचाराक मेळिल्लें सामाजीक आनी लोकसंस्कृतीक स्थान कितें?.
10. 21व्या शेकड्यांत देंवचाराचें महत्व कितें?

1.3 कार्याची उपयुक्तताय

दैवचारांचे प्रकार सोदून तांच्या वैशिष्टांचेर उजवाड घातला. दैवचारा संबधान देवसपणाचें आनी दैवकाऱ्याचें विधी, परबो आनी उत्सवांचेर अभ्यास जाला. दैवचारा संदर्भांत वेंचीक मौखीक आनी लिखीत साहित्याचें विश्लेशण करून 21व्या शेंकड्यांत दैवचाराचें म्हत्वाचो सोद ह्या अभ्यासावरवीं घेतला.

1.4 संशोधन कार्या फाटली उद्दिश्टां

दैवचार संकलपना स्पश्ट करून, दैवचारा विशीं आशिल्ली लोकश्रद्धा कितें तिचो सोद घेवप जातलो. दैवचाराक आदारून आशिल्ले समज आनी गैरसमजांचेर अभ्यास करप जातलो. दैवचाराक फावो जाल्ल्या इश्वर रुपा विशीं आनी मुर्ती रुपांविशींचो दैवचाराच्या फाटलो इतिहास कितें हाचो सोद घेवप जातलो. दैवचाराच्या उत्सावाक फाव जाल्लें जात्रेचें रुप स्पश्ट जातालें. दैवचारांच्या संदर्भांतल्यो वेंचीक लोककाणयो, गितां, आर्तयो, गजर, म्हणी, गारणें, सांगणें, कथा आनी कादंबरीनी येवपी उल्लेख कसो आयला आनी वेग-वेगळ्या चाली-रितींचेर मत. म्हत्वाच्या दैवचारा विशीं आशिल्ल्यो काणयो, आख्यायिका आनी मिथकां हांचें संकलन करपाचो मानस आसा. मौखीक साहित्यांत आशिल्लीं तथ्यां एकठांय करपाचो हेतू आसून तांचेर बरयल्लें गद्य आनी पद्य साहित्याचें संकलन करून ताचेर विश्लेशण जातलें.

दैवचराक मेळिल्लें सामाजीक आनी लोकसंस्कृतीक स्थानाचो अभ्यास.
21व्या शेकड्यांत दैवचाराचें महत्व कितें तें स्पश्ट जातलें.

1.5 संशोधन पद्दती

1. निरिक्षण पद्दत.
2. मुलाखत पद्दत.
3. सामाजशास्त्रीय अध्ययन.
4. मानववंशशास्त्र पद्दत.

प्रकरण 2

2. देंवचार: उत्पत्ती, अर्थ आनी संकलपना

2.1 देंवचार: उत्पत्ती, अर्थ आनी संकलपना

कुलदेवता, ग्रामदेवता आनी आराध्य देवता ह्या देव देवतांचे भायर कोंकणांत आनी प्रामुख्यान गोंयांत देंवचार वा राखणदाराक मानपाची लोकश्रध्दा आसा. हे देंवचार उदकाकडेन, झाडार आनी दोंगर वाठारांत रावतात अशी लोक समजूत आसा. गोंयांतल्या साबार वाठारांत गांवचे शिमेर देंवचाराचें वास्तव आसून थंय ताची ल्हानशी घुमटी बांदिल्ली आसता वा त्या थळार घुडयो लायिल्ल्यो आसतात.

देवचार पुराय गांवचें रक्षण करता. गांवांत जें कितें बरें वायट घडटा ताचो तो साक्षी अशें थळावे लोक मानतात. देंवचार हो “अती मानवी वा अमानवी लोकदैवत.” अशें लोकसंस्कृतायेचे अभ्यासक विनायक खेडेकार *लोकसरिता*¹ ह्या पुस्तकांत म्हटलां.

गांवांतलो लोक, जनावरां, शेतां, बागायती, तशेंच जागो हांचें रक्षण आनी संरक्षण करपी सैमीक शक्त म्हणल्यार देंवचार असो समज गांवांतल्या लोका मदीं आसा.

देवचार गांवच्या शिमेर, तळ्यार, झाडार, दोंगराचेर, बांदार अश्या साबार जाग्यांचेर राबितो करून आसता. ताच्या राबित्याच्या जाग्याक आदारून आनी ताच्या रुपाक

आकाराक धरून ताका ताचें नांव फावो जाल्लें आसा. देखीक: बांदार रावपी वा बांदाचें रक्षण करपी राखणदाराक 'बांदावयलो' वा 'बानयेश्वर', रंगान खापरो आशिल्ल्याक 'खापरेश्वर', भोगद्यांत आशिल्ल्याक 'भोगदेश्वर', जटां आशिल्लो 'जटार', जुव्यां रावपी वा जुव्यांचे राखण करपी 'जुव्यां दैवचार' आदी. ह्या दैवचारांचे कर्तृत्व गांवा प्रमाण वेगळें आसता. दैवचारांच्यो काणयो, आख्यायिका आनी मिथकांनी अभ्यासतकच तांचीं खाशेलेपणां ठळकपणान दिश्टी पडटात. गोंय आनी गोंयांभायर साबार दैवचार आसात. दुधसागरावयलो दैवचार, बोडगेश्वर, आजोबा, साखळयो, खाजनयो, दाडेश्वर, खापरेश्वर, म्हातारो आजो, पिस्तो, कटमगाळ, सिध्द, पालीचो दैवचार, हुळणाचो दैवचार, जटार, घुंगरयो, बाबरो, घांटेश्वर, बांदेश्वर, तीन कात्री राखणदेव, कमुळ्यो, नास, लफाद्दार, उपकारा, गोंटेश्वर, खेतोबा, ओंवळेश्वर, कुवळेकार, बोरडेश्वर, गोळीबाब, खांपराया, जायटीर हे दैवचार अशी कांय तांची नांवां आसात.

दर गांवांत एक तरी दैवचार आसताच. कांय गांवांनी एका परस चड दैवचार आसतात. मुखेलतायेन गांवांचे अरिश्ठ आनी संकटापासून राखण करून अडेच्या वाटेवेल्यान गांवांत येवप्या, वचप्यांक, वाटसुन्यांक वाट दाखोवपाक तो मदत करता. पांयवाटेवयल्यान चलतना वाट चुकिल्ल्यान दैवचाराक श्रध्देन उलो घातलो जाल्यार दैवचार ताच्या उल्याक पावता आनी हातांत चूड घेवन गरजू मनश्याक ताच्या घरा पावयता असो गांवकारा मदीं समज आसा. गांवांतलो लोक खंयच्याय आकांतकाळार

दैवचाराक उलो मारतात आनी तो तांच्या उल्याक पावता. दैवचाराचें हे उपकार मानपाक ह्या वाटेवयल्यान येरादारी करपी लोक दैवचाराक सोरो, रोट, विडी, केळीं आदी वस्तू ओपतात.

गोंयांतल्या बऱ्याच गांवानी जाण्टे दैवचाराक पळयल्ल्याचो वा भास जाल्ल्याचो दावो करतात. चडांत-चड वेळा तांच्यानी केल्ली व्याख्या आनी वर्णन एक सारकेंच आसता. जांटेल्यांच्या मतान हो दैवचार लागीं-लागीं 6 फुटांचो लांब-रूंद व्यक्ती, दाट काळी मिशी, तकलेर धवो फेटो, खांदार कांबळ, पायांत चांबड्याचें चप्पल, हातांत दांडो आनी पुडवें न्हेशिल्लो उग्र आकाराचो आसा अशें ताचें वर्णन करतात. आज दैवचाराचें दर्शन जावप खूब कठीण जालां. आतां तो सजहा कोणाक दिसना.

दैवचाराचो नेमको दीस आसता. ताका आयतारा वा बुधवारा पुजतात, ह्या दिसा भावीक ताका रोट घालतात, विडी दितात, सोरो दितात, कांय वेळा कोंबो मारतात. दैवचाराक ह्यो वस्तू ओपतना, कसलेय मागणे करतना घाडी लागता. घाडी हो दैवचार आनी लोकां मदीं पूल कसो.

2.2 दैवचारांची विविध रुपां

दैवचार हो सादारणपणान लागीं-लागीं 6 फूटांचो, लांब-रूंद व्यक्ती, दाट काळी मिशी, तकलेर धवो फेटो, खांदार कांबळ, पायांत चांबड्याचें चप्पल, हातांत दांडो आनी पुडवें न्हेशिल्लो हो भिरांकूळ आनी कंय प्रमाणांत भिरांकूळ दिसपी, कोंकण

वाठारांत, समाजांत आनी जांटेल्यांच्या प्रमाण देंवचाराचें हें रूप सगळ्यांत व्याख्यात आनी प्रख्यात आसा. मात कांय काणयो, कांय अणभव आनी कांय जाणकारांच्या मतान देंवचार सदां असोच आनी ह्या एकाच रूपान मनश्याक पावता अशें ना. देंवचार हो श्रध्देन उलो मारिल्ल्या दर मनश्याक वेळ, काळ आनी प्रसंगा प्रमाण पावता. देंवचार हो गांवांतलोच एक निवासी म्हण, वाटसुरो म्हण, बरें मागपी अश्या वेग-वेगळ्या रुपांनी येता असो समज आसा. देंवचार हो अतिमानवी आनी पराक्रमी आशिल्ल्यान तो खंयच्याय रूपान येवन फावो ती मदत करपाक आनी सक्षम आसता अशें लोक मानस सांगता.

अनेक गांवकारांच्या मतान देंवचार मनश्याच्या रूपान उल्याक ओ दिवपाक पावल्याच्यो काणयो गोंयभर आयकूंक मेळटात. ह्यो काणयो आदल्या काळार आसल्योच पूण आज लेगीत कांय लोक अशेच तरेचो अनुभव मेळ्ळा असो दावो करतात.

देवचार हो अतिमानवी आनी पराक्रमी आशिल्ल्यान तो खंयच्याय रूपान येवन फावो ती मदत करपाक सक्षम आसता अशें लोक मानतात. देंवचार, ही एक अदृश्य शक्त. तो आपल्या सोयी प्रमाण आनी प्रसंगा प्रमाण विविध रुपां घेवन गांवचें आनी गांवच्या लोकांचें हीत करता असो समज आसा.

2.3 देंवचाराच्या नांवांचें जाल्लें संस्कृतीकरण

देवचार, म्हणल्यार देवाचें आचार आशिल्लो. ह्या देवचारांक तांच्या कर्तृत्वा प्रमाण, ते रावतात त्या थळा प्रमाण, तांच्या भेसाक धरून आनी विशेश गजाली वयल्यान नांवा पडल्यांत. गोंयांतलो देवचाराचो मूळ भजपी म्हण्टल्यार हिंदू समाज. तशेंच कांय क्रिस्तांव आनी मुसलमान धर्मांतले लोक लेगीत देवचारांक मानतात. तो बऱ्याक बरो आनी वायटाक वायट, ते भायर संकटाच्या वेळार उल्याल पावपी.

ह्या गजालींक लागून लोकां मदीं देवचारा विशीं आपुलकी आनी आपलेपण निर्माण जाल्लें पळोवंक मेळटा. हें देवचारांक पडिल्ल्या मूळ नांवां मदीं लेगीत पळोवंक मेळटा. तांच्या नांवांनी हे आपलेपण आनी लागणूक दिसून येता. ताका आपलो आनी विस्वासू म्हण लोक उलो मारतात. त्या वाठारांतलो देवचार जर बांदार रावता, बांद राखता जाल्यार ताका बानावयलो. जाका जटा आसात तो जटार. ज्या जाग्यांचेर ताका गांवचो थोर वा आध्यपुरुश म्हण मानला थंय ताका आजोबा आनी कांय कडेन म्हातारो आजोबा अशें म्हणटात. तशेंच घोड्याची स्वारी करपी घोडेस्वार, दुधसागरावयलो देवचार, खाजन शेतांचें रक्षण करपी खाजनयो, साखळयो, पिस्तो, कटमगाळ, सिध्द, पालीचो देवचार, घुंगरयो, बाबरो, तीन कात्री राखणदेव, कमुळ्यो, नास, लफाद्दार, उपकारा, खेतोबा, कुवळेकार, गोळीबाब. खांपराया, खापरेश्वर, काळोवा हीं ताच्या रुपाक आदारून नांवा आसात. जांटेला, गांवकार, गांपुरूस

म्हणल्यार गांवचो आदलो मनीस, हीं नांवां देंवचार हो आध्यपुरुश, गांवचो थोर, कोण तरी जावन गेल्लो ह्या समजाक पुरावो थारतात.

ग्रीक तत्वगिन्यानी हॅरालिक्टस हाच्या प्रमाण *"The only constant in life is change. Yet when change happens, we are often surprised."*² काळा प्रमाण मनश्यान ह्या संकल्पनेंत वेग-वेगळे बदल केल्यात.

जसो समाज बदलता, तातूंत कांय गजाली जुळटात तर कांय गळटात. लोक वेग-वेगळ्या प्रसारमाध्यमांतल्यान देश आनी दुनयेकडेन जुळटात आनी ह्या प्रभावांतल्यान तांच्या विचारांत आनी वागणुकींत बदल घडटा. देव धर्माच्या बाबतींत लेगीत हेंच घडटा. ज्या देंवचारांक गोंयकार नांवान उलो मारतालो त्याच देंवचारांक आज इश्वर रूप मेळिल्लें दिसून येता. बनावयलो, हो देंवचार आज बानेश्वर तर बोडगिनिंतलो बोडगेश्वर, कांय कडेन घोडेस्वार आशिल्लो तो घोडेश्वर, खापरो आशिल्लो ताका खापरेश्वर आनी अशी कितलिशींच उदारणा मेळटात. 'इश्वर' प्रत्यय लागपा फाटल्यान अनेक कारणां आसूं येतात, देंवचाराक देव संकल्पने वांगडा जोडपाचो प्रयत्न, इश्वर ह्या उतराचो अर्थ कसो लायला, बऱ्यांच प्रमाणांत कोंकणी समाजांत देंवचारांक देवापरस चड मान दिल्लो पळोवंक मेळटां. देंवचारच्या नांवाक 'इश्वर' प्रत्यय जुळपाक ही कांय कारणां थारू येतात.

2.4 देंवचारा : लोकसमज आनी गैरसमज

मनीस कितें आयकता, वाचता, शिकता आनी पळयता त्या प्रमाणांत मनीस समज वा गैरसमज पाळटा, हे समज एका रातीन निर्माण जायनात तर काळाच्या कसवटेर जें सत्य, बरोबर वा खरें दिसता, ज्यो गजाली मनश्याचे विचारसरणेक पट्टात त्यो गजाली मनीस काळांतरान मानूंक लागता. कांय वेळा रावता त्या समाजाच्या मानसशास्त्राक आदारून आसतात. कांय वेळा बालपणासावन जाल्ल्या संस्कारांक लागून, कानार पडिल्ल्या गजालींक लागून, कांय वेळा आपणाक आयिल्ल्या अणभवांतल्यान लेगीत हें समज आनी गैरसमज निर्माण जातात. एकाद्रो मनीस देवाक मानता कारण ताच्या घरांत ताका तशी शिकवण दितात. अशें आशिल्ल्यान मनीस अश्याय गजालींचेर विस्वास करूंक लागता जांका कांय तथ्य ना वा चुकीचो समज निर्माण जाल्लो पळोवंक मेळटां.

देवचारांच्या विशयांत लेगीत हेंच घडलां, कांय लोक देवचाराक पुराय पणान वायट मानतात. मात वेग-वेगळ्या जाणकारां लागीं भासाभास केल्या उपरांत अशें जाणून येता, देवचार हो एका समाजाक बरो आनी दुसऱ्या समाजाक वायट न्हय तर देवचार हो बऱ्याक बरो आनी वायटाक वायट.

गोंयांत मुख्यतायेन हिन्दू समाजांत देवचाराचें रूप आनी क्रिस्तांव समाजांत देवचाराचें रूप व्हडा प्रमाणांत उलट आसा. गोंयच्या क्रिस्तांव समाजांत देवचार हो कुकर्मी राक्षसीय वृत्तीचो आनी वायट बुद्दीचो राक्षस कुळाचो वंश अशें ताचें वर्णन केलां. जाका पुजप, मानप वा जाची श्रध्दा करप खूब कमी प्रमाणांत जाता. तर

दुसरे वटेन हिन्दू समाजांत बऱ्याच प्रमाणांत देंवचाराक देवा परस चड वा समान मान आशिल्लो पळोवंक मेळटा. क्रिस्तांव समाजांत देंवचार हो वायट असो गैरसमज आसपा फाटलें कारण, तांचो देंवचाराक पश्चिमी देशांतल्या *Devil* ³ ह्या संकल्पने कडेन जोडला.

हो समज निर्माण जावपा फांटलीं कांय मुखेल कारणां म्हटल्यार चर्चितल्यान पाद्रिनी दिल्लो शेरमांव, जातूंत तांच्यानी देंवचाराक *Devil* ह्या संकल्पनेकडेन जोडला अशें पुरावें मेळटात.⁴ देंवचार हो वायट बुद्दीचो आनी ताका भियेवन रावप असो भंय लोकाच्या मनांत घालपाचें काम कळत-नकळत चर्चीन केलां. ह्या विश्वासांतल्यान देंवचाराविशीं गैरसमज निर्माण जाल्यात आनी व्हडा प्रमाणांत क्रिस्ती समाजान ते मानून घेतल्यात. क्रिस्ती समाजांतल्या बोलयेंत, वाठारांत, भाशेंत, उतरावळींत 'देव दिता आनी देंवचार नाडटा' सारक्यो म्हणी जल्माक आयल्यो तर हिंदू समाजांत 'देव पावता न्हिवोन आनी देंवचार पावता धांवोन' सारकी म्हण पळोवंक मेळटा. जय ह्या दोन समाजांनी देंवचाराक कसो समजला, ताचे विशीं लोक कितें मानतात तें कळून येता.

कोंकणी संगीताक गिरेस्त करपी लोर्ना ह्या गायिकेचे 'तुज्या पासोत' ⁵ ह्या एल्बमांत 'निरमूंक ना' ⁶ ह्या गितांत त्या वेळाक आदारून आशिल्या कांय समाजीक मुद्द्यांचेर उजवाड घालतना, गलफाक गेल्ले एका अस्तुरेच्या अवितायेचे चित्रण केलां तें अशें:

गालफान गेलेली,

काम कोरूंक बिउटी पारलोरांत,

त्रासान हांव पोडली पावतूच भायल्या तेरान,

व्होरोन दोवोरली लेडीस बारान,

धोनद्याक लायली देंवचारान

अशें बोल वांपरांत आयल्याचे पळोवंक मेळटा. लोरनाचें हे फामाद पद नेवेस ओलिवेरिया हाणें बरयलां. पदाच्या हया वळिंनी देंवचाराक एका वायट बुद्देचो, पिडापीड करपी आनी चुकिच्या मार्गार चलपी दादल्या कडेन सरळ संदर्भ जुळयल्ले पळोवंक मेळटा.

तर दुसरे वाटेन पुंडलीक नायक हांच्या *अच्छेव* ⁷ हया कादंबरींत शेंत रोवच्या पयली देंवचाराचे देंवकारे करप कित्याक गरजेचें आनी देंवचाराचो फावो तो मान ताका दिलो ना जाल्यार कसलें आनी केदें अरिश्ठ येव शकता हें शाणू आनी पंडरी हांच्या संवादांतल्यान कळोन येता.

अनंत रामकृष्ण सिनाय धुमे हांच्या *The Cultural History of Goa - From 10000 B.C.-1352 A.D.* ⁸ हया पुस्तकांत देंवचारांच्या विशीं म्हायती मांडटाना 'Demonic Gods' हया माथाळ्या खाला देंवचारांची नोंद घेतल्या. Demonic हया उतराचो सरळ अर्थ 'राक्षसीय' असो जाता.

हिंदू तातूंत करून गांवकार जे देंवचारां संदर्भातलें देंवकारे करतात तांचो देंवचार ह्या संकल्पनेकडेन पळोवपाचो दृष्टिकोण क्रिस्ती समाजापरस पुराय पणान वेगळो आसा अशें जाणून येता. हिंदू समाज देंवचाराक आध्यपुरुश, आदिपुरुश, कांय लोक देंवचाराक पयलो गांवकार जाणेन गांव वसयलो, त्या भायर पुराय गांवचे रक्षण करपी अदृश्य शक्त म्हटल्यार देंवचार अशें मानतात. देंवचाराक विना कारण चाळोवन घालप, ताची फकाणां मारप, ताच्या वाटेवेल्यान, थळा लागीं घाण करपाचें टाळटात. देंवचाराक खंयच्यानूय उलो मारलो जाल्यार तो उलो ताचे मेरेन पावताच. तेच बशेन, देंवचार त्या उल्याक ओ लेगीत दिता, आपलें संकश्ट पयस जालें वा आपलें काम सुरळीत जावचें म्हूण देंवचाराक कांय वस्तू आंगोवपाची पद्दत आसा. कांय देंवचारांक कांय वस्तू चलतात तर कांय देंवचारांक चलनात. तातुंतल्या तातूंत आज काल हातुंतल्या कांय नेमानी वा चाली-रितिनी बदल घडयला. देखीक: कांय देंवचारांक कोंबो मारतात. कांय देंवचारांक सोरो रोंट दितात, कांय देंवचारांक केळ्यांचो घड, तर कांय जाणांक चप्पल आनी कांबळ दितात. कांय जाण विडी दितात. कांय लोक पानाचो विडो दितात. देंवचाराक आंगयली वस्तू वेळार पावोवप. दिता म्हण शब्द दिवन फटिंगपणा केल्यार देंवचार ख्यास्त करता. इतलेंच न्हय तर देंवचाराचो फावो तो मान ताका दिलो ना जाल्यार गांवाचेर अरिश्ठ येतलें वा फटवणूक करप्याक वा ताच्या घरच्यांक मरण, खर दुयेंस सारक्यो गजाली जावं शकतात असो समज लोकांमदी आसा.

संदर्भ

1. खेडेकर, विनायक. लोकसरीता, कांपाल पणजी गोंय, गोवा कला अकादेमी, 1993.
2. <https://www.thehindu.com/opinion/open-page/keeping-abreast-of-change/article35117707.ece>
3. <http://mandgoa.blogspot.com/2010/02/devchar-and-its-varied-notions.html>
4. <http://mandgoa.blogspot.com/2010/02/devchar-and-its-varied-notions.html>
5. <https://lyricsdhakoi.com/konkani-lyrics/tujea-pasot/?noamp=mobile>
6. https://youtu.be/h0maRwVI_ks?si=hRpE9a5v4tJ7O0vl
7. <https://archive.org/details/acchev0000pund/page/n21/mode/1up?view=theater>
8. http://irgu.unigoa.ac.in/drs/bitstream/handle/unigoa/3890/mitragotri_v_r_1992.pdf?sequence=1&isAllowed=y

प्रकरण 03

3. गोंयांतल्या विवीध वाठारांतले देंवचार: तांचे प्रकार आनी मान-भोवमानाच्यो पद्दती.

3.1 देंवचारांचे थळा प्रमाण प्रकार.

देवचार, हाचो मूळ स्वभाव एक जाग्यार रावून गांवचें रक्षण करप न्हय तर तो सतत भटकंती करता. ताच्या ताब्यांत वा अधिकारा खाला येवपी जाग्यांत, देवचाराचें एक ना एक पेड, बांद, झाडां, जागे, अशीं साबार स्थाना मेळटात. हे स्थान मुळांत सैमीक आसता. ह्या स्थानांचेर देवचाराचो रहिवास आसा असो समज गांवांतल्या लोकांमदीं आसता. ह्या थळांचेर कितें करचें आनी कितें न्हय तशेंच थंय कशें वागचें, ताचे विशीं साबार अलिखित नियम गांवांत मानून घेतिल्ले आसतात. हे नेम सत्य घटना, आदल्या काळापासून चलत आयिल्ल्यो मौखिक काणयांच्या रुपांतल्यान गांवांतल्या दर एका मनश्या मेरेन पाविल्ले आसतात. देखीक⁹: बांदोडा, वेलींग हांगा आशिल्ल्या कटमगाळदादाच्या सिमेंत प्रचलीत काणी आसा. कटमगाळदादाचो वाठार हो शेंत-लागवटीचो वाठार. लोक कटमगाळ दादाकडेन आपल्या गोरवां-बोकड्यांच्या रक्षणाची मागणी करताले आनी वार्षिक पद्दतीप्रमाण श्रावणांत कटमगाळ दादाचो मान पावयताले. कटमगाळदादाच्या ह्या सिमेंत कोणेंच हळशीक, बुरशेंपणा आनी असामाजीक कृती करूंक जायना असो नेम गांवांत चालंत आसा. सुमार 15 वर्सां आदीं, लागींच आशिल्ल्या जी. ई. सी. माहाविध्यालयांतल्या एका जोडप्यान ह्या गजालिची जाण नासतना, कटमगाळदादाच्या एका मळ्यांत

संभोग घेतलो. ताचे उपरांत तीं दोगांय तशींच दसून उरली. तांका सोडोवपाक गो. मे. कोंत व्हरचीं पडलीं अशें थंयसरले थळावे लोक सांगतात. तांची ही अवस्था कटमगाळदादाच्या पवित्र स्थानाचेर अनैतिक कार्य केल्ल्याची ख्यासत अशें लोक समजतात. ते उपरांत ह्या वाठारांत ही काणी फामाद जाली आनी ती आज लेगीत चालंत आसा. ह्या काणयेच्या आदारांतल्यान तयार जाल्लो भय, ह्या जागेकाराच्या शक्तिची आनी जाग्याच्या पवित्रतेची जाणीव कारून दिवपाक सक्षम थारता. कांय वर्सां आदीं कटमगाळदादाच्या शेतांत पडींग आशिल्ल्या मळ्यांचेर एका बिल्डरान जागो हडप कारून प्लॉट तयार केल्ले. तो प्लॉट केन्नाच तयार जावंक पावलो ना. त्या बिल्डराची परिस्थिती लेगीत विकट जाली अशी काणी लोकां मदीं प्रचलीत आसा. मौखीक काणयो जांचो अंत भय दाखोवपी आसता. तातूंतल्यान एक पुराय वाठार तरेकवार असामाजीक तशेंच सैमविरोधांत आशिल्ल्या तत्वांक पयस करता आनी थंयचो परिसर आनी सैमीक वातावरण संतुलीत उरता.

दैवचाराच्यो आयज घुमट्यो आनी देवळां सुद्धां पळोवंपाक मेळटात. दैवचाराचें मूळ रूप जाणा जावन सुद्धां मनश्यान आज ताच्यो घुमट्यो आनी देवळां बांदल्यांत. दैवचाराच्यो घुमट्यो वा देवळां बांदप ताच्या मूळ भटकंती स्वभावाच्या आड थारता अशें म्हजें मत आसा. दैवचार वा राखणदार हो पुराय जाग्याचो आसता. ताची जाग त्या पुराय वाठाराक आसता. दैवचार ही अमानवी आनी निराकार शक्त आसा. ताका आकार दिवप, ताच्यो मुर्त्यो बांदप सारक्यो घडणुको गोंयांत मोठ्या प्रमाणांत पळोवपाक मेळटात. वेदीक देवांच्यो मुर्त्यो आनी देवळां जगभर आसात. देव आसा

जाल्यार तो कसो दिसता, खंय आसा, खंय मेळटा अशें प्रस्न मनश्याक पडटात. वेदीक देवा सारक्यो देंवचाराच्यो लेगीत मुर्त्यो आसच्यो. देंवचार कसो दिसता हाची जाण लोकांक आसची. देंवचार हो पुराय गांव भोंवतालो, ताचे आदल्या काळार एक थळ नासलें, पूण ताचो वास वेग-वेगळ्या थळांचेर प्रभावान जाणवतालो. तो झाडांचेर, माडयेचेर, दोंगरांचेर, उदका लागीं, शेंतांत, तेच तरेन कांय पांयवाटांचेर आसतालो. घुमटी, मुर्त, देवळां ह्यो गजाली देंवचाराक होरावपाक, आंगवण फेडपाक साक्या कांमांक लागून एक स्थान आसचें म्हूण तयार जाला आसुयेता. देंवचाराची घुमटी, मुर्त, देवळां ही त्या-त्या देंवचाराच्या सगळ्यांत फामाद स्थानाचेर, ताच्या सदच्या वा पारंपारीक वाटेर, ताच्या अस्तित्वाची जाण जावपी स्थळार स्थीत आसता.

3.1.1 झाडा वयलो देंवचार

कोंकण प्रदेशांत बऱ्यांच जाग्यांचेर देवाची रांय आशिल्ल्याचें पळोवंक मेळटा. देवरांय, म्हणल्यार *sacred groves*,¹⁰ रानाचो एक विशिश्ट भाग सांबाळून दवरपाची एक पुरातन चाल आसा. देवराय हें उतर देव आनी राय अश्या दोन उतरांच्या संगमांतल्यान घडलां. रांय ह्या उतराचो अर्थ दाट झाडां आशिल्ले जमिनीचो कुडको असो जाता. अर्थात, देवरांय म्हणल्यार देवाचें जंगल वा रान.

देवाची रांय ही फक्त घाटांत, कोंकणांत वा गोंयातूच न्हय तर ती भारत भर मेळटात. अस्तंतेतल्या घाटांपासून हिमालया मेरेन देवाची रांय हो प्रकार पळोवंक

मेळटा.¹¹ देवाची रांय सामाजीक, संस्कृतीक, सैमीक, आनी धार्मीक दायजाचो म्हत्वाचो भाग आसा. देवाची रांय आसता, थंय एक घुमटी, देवूळ निदान एक फातर तरी थंय मान आशिल्ल्या देवाक वा देंवचाराक ओपिल्लो आसा.¹² देवाची रांय त्या-त्या देवाचें, देवीचें वा देंवचाराचें राबित्याचें स्थान असो समज समाजमानसांत आसा. देखीक: आजोबाची रांय, निरंकाराची रांय आदी.

रांय ही जैवविविधताय तिगोवपाक आनी राखून दवरपाक खूब म्हत्वाची¹³. देवाची रांय ही विविध प्रकारच्या झाडांक, वनसपतींक आनी जनावरांक आश्रय दिता. ह्या वाठारांत मनश्यांचें येवप उणेंच. त्या भायर थंय उदरगत करप, झाडां मारप, शिकार करप सारक्या कार्यांक मनाय आसता.

गोंयांत देंवचाराची रांय, निरंकाराची रांय, आजोबाची रांय सारके संदर्भ मेळटात. बोडगिनिंतलो बोडगेश्वर, आजोबाची रांय, माडयेश्वर, ओवळेश्वर, झाडेश्वर, काजरेश्वर, बागेश्वर बऱ्यांच जाग्यांचेर झाडांचेर देंवचार आसा असो समज आसा. देंवचार ज्या झाडांचेर रावता, त्या झाडांक लोकमानसांत एक म्हत्वाचें स्थान प्राप्त जाल्लें आसा. त्या झाडाचें संरक्षण करप, देखरेख करप, सांबाळ करप हो पुराय गांवची जाबसालदारकी जाता. देंवचाराचें झाड म्हूण कळ्ळें कांय लोक त्या झाडाक मारप, थंय हळशीक करप, त्या परिसराक हानी जावपा सारकी कसलीच गजाल करनात. हातूंतल्यान सैम, झाडां, झाडांबरोबर कितलेशेच पशू-पक्षी त्या वाठारांत येतात, थंय राबितो करतात, सुरक्षीत रावतात. मुखेल कारण म्हणल्यार त्या-त्या वाठारांतलो समाज ह्या स्थानाक देवाचें, देवीचें वा स्थानीक देंवचाराचें स्थळ मानतात. थंय तो वा ती शक्त आपलो राबितो करता असो समज आसा.

वेग-वेगळ्या शक्तिंबरोबर ही देवरांय आपल्या पुर्वजांचे लेगीत घर असो समज घोळटा. हे समज आनी तांचीं पाळां-मुळां समाजांतल्या संस्कृतींत आनी अध्यात्मिक मानांत बरीच खोल गेल्ल्यान रायांचे संरक्षण शक्य जालां.

रायांचें इतलें महत्व आसतना लेगीत आज खंय ना खंय हया जाग्यांक धोको आसा अशें जाणवता. सत्तरीं म्हालांत, आजोबाची रांय आसा. आजोबाच्या रांयच्या मातयेंत आशिल्ल्या ए. वन. ग्रेडिच्या मिनखणी बद्दल खबर लागली, त्या वेळार थंय मिनकारान खणपाक सुरवात केली, मात ताका आपयश आयलें. आज लेगीत ताची कांय मशिनां थंय पडींग पडिल्ली आसात.

3.1.2 दोंगरा वयलो देंवचार

निसर्गाचीं सगळीं रुपां खंय पळोवंपाची आसत जाल्यार ती कोंकण प्रदेशांत मेळटात. न्हंय-नदी, दोंगर, शेतां, भाटां, पशू-पक्षी, वेगवेगळे वनस्पती सारक्या साबार अलिप्त नैसर्गीक संपत्ती गिरेस्त आसून कोंकणांत, खासा करून गोंयांत गांवा-गांवांत देंवचार आसात असो समज आसा.

कोंकण प्रदेशांतलो लोक बरोच काळ वेगळो उरलो. एके वटेन दर्या, दुसरे वटेन सहयाद्री दोंगर माळा, अश्या सैमाच्या गोपांत कोंकण प्रदेश नांदता, खेळटा आनी कोंकणी मनीस जियेता.

दोंगरांक *water towers*¹⁴ अशें म्हणटात. म्हणल्यारूच उदकाचो स्रोत आसता. दोंगर हे मानवजातीक 60%-80% शुद्ध आणी नितळ, पिवपा लायक उदक

पुरोवपाचें काम करता. जगांतली उण्यांत उणीं अर्दी जनसंख्या ह्या दोंगरांचेर अवलंबून आसा.

मनश्यान दोंगरांच्या तळाक वा गोपांत आपली वस्ती केल्ली पळोवंक मेळटा. हाच्या फाटलीं मुखेल कारणां म्हणल्यार, दोंगर थंड हवेक आडावन हवामान संतुलीत करता. ह्या वाठारांतल्या भाविकांमदीं दैवचार वा पंचमाहाभुतां ह्यो शक्ती मनश्यामदीं समावेश करून वा आपल्या पद्दतीन त्या वाठारांतल्या मनश्याक थंड वारो आनी पावसा पासून रखण करता असो समज आसा. दोंगरांच्या तशेंच सैमाच्या हेर उद्दिष्टांचो मनश्यान समज, श्रधा, काणयो, कथा, मिथकां हांच्या आदारांतल्यान तिगोवन आनी राखून दवरपाचें कार्य केल्लें पळोवंक मेळटा.

दोंगरांतल्यान व्हांवपी निर्मळ झऱ्यांचें उदक, झऱ्यांच्या उदकाच्या आदारान वांयगणी शेतां रोपप, कुळागरा शिंपप, हें शक्य आसलें. मात तेच बरोबर ह्या दोंगरां रावपी रानवटी जनावरांपासून मनश्याक धोको आसलो.

आपूण सदांच सुरक्षीत रावचो, दोंगरा पासून आपणाक आनी आपणा पासून दोंगराक कासलेंच त्रास जावंक जायना ह्या अनुशंधान मनश्यान दोंगराचेर दैवचाराक पुजपाक सुरवात केली.

सह्याद्रीच्या दोंगरांक *UNESCO World Heritage Site* ¹⁵ हो दर्जो मेळ्ळा. ह्या दोंगरांच्या मळेंतली विलक्षण वनसपतीक लागून आनी थंयसरल्या जिवनशास्त्रीय विशेतायेक लागून ह्या वाठाराक हो मान फावो जाला. सह्याद्री पर्वत रांगेचो सांबाळ करपाक दैवचारांचो सक्रीय वांटो आसा.

सहयाद्री सारक्या व्हड दोंगरांच्या रांगेचें महत्व जाणून आनी समजून घेवपाचें, ताचें रक्षण करपाचें, ही दोंगरांची माळ तिगोवन दवरपाचें कांम कोंकणी मनश्यान देंवचारांच्या आदारान केलां. जे तरेन न्हंय वा नदी हिका आदलो मनीस गांवची शीम मानता, तशेंच दोंगर सुद्धां सैमीक शीम म्हूण मानतात. जे तरेन दर शिमेर, शिमेवयलो म्हूण देंवचार आसता तसोच बऱ्याच वेळा ह्या दोंगरांचेर लेगीत देंवचाराचें वास्तव आसा आनी त्या दोंगरांक तो राखता असो समज गोंयांत तसोच कोंकण प्रदेशांत आसा.

पुराय दोंगर, दोंराचेर चरूंक गेल्लीं गोरवां आनी बोकडां, तांचें जंगली जनावरांपासून संरक्षण, तशें मनश्याचें संरक्षण करप ह्या दोंगरावयल्या देंवचाराचें काम. दोंगराचेर वाट चुल्लिल्या लोकांक वाट दाखोवप, दोंगराच्या परिसरांत बेकायदेशीर पणान वावुरप्यांक शिक्षा करप, मदान-मस्तिखोरांक लिपोवन दवरप, तांका बुद्द शिकोवप सारकीं कामां दोंगरावेले देंवचार करतात.

कोंकणांत डुंगोबा, मालोबा, वेतोबा, काजरोबा, खामदोबा, गिरोबा अश्या साबार नांवांचें देंवचार आसात. ह्या देंवचारांच्या नांवांत लेगीत चडांत-चड देंवचारांभशेन तांचें स्थान, तांचें कार्य, तांचे प्रकार लक्षांत येतात. डुंगोबा, डुंग म्हणल्यार दोंगर असो अर्थ लागता. जो देंवचार दोंगरार रावता, तो डुंगोबा. कोंकणांत डुंगोबाचो दोंगर आसा. डुंगोबाचो डोंगर हो समुद्रकिनाऱ्याचेर आसा. ह्या समुद्राच्या तटार *mangroves*¹⁶ नाशिल्ल्यान वादळ - वारो ह्या गजालिंपासून डुंगोबाचो दोंगरूच लोकांक वाटायता. तोंकते सारक्या वादळान वचत थंय नाश केलो त्या वादळाचो परिणाम ह्या दोंगराच्या स्थितीक लागून गांवाक जालो ना अश्या माबार

घडणुकांचो आदार ह्या वाठारांतल्या मनश्यांक मेळटा¹⁷. दिसान दिस, एक-एक घडामोडिंतल्यान देंवचारा खातिरचो मान, श्रद्धा आनी भाव वाडत वयता.

3.1.3 उदका लागीं रावपी देंवचार.

उदक हें मनश्या खातिरच न्हय तर पुराय संवसाराक सगळ्यांत गरजेचें. आदल्या काळार मनश्यान आपलो राबितो चडांत-चड वेळा जंय सहज उदक उपलब्द आसा अश्या जाग्यार केला. न्हंय, तळी, झर सारक्या साबार जाग्यांचेर आपूण राबितो करत रावलो. ह्या वाठारांतलें वातावरण सदां शांत, निर्मळ आसता. ह्या वाठारांत वांयगणी शेती करून पीक उगोवन आपले दीस काडटालो. आपल्या पोटाची वेवस्ता करताले. गोंय राज्य हें भाटानी आनी कुळागरांनी संपन्न अशें राज्य आसा. गोंयच्या ह्या कुळागरांक शिंपूंक उदकाची पुरवण खूब म्हत्वाची. तेच तरेन शेतांत येता तें उदक ज्या बांदान आडायतात, त्या बांदांचेर लेगीत देंवचार वास करता असो समज आसा. गांवांतली, शेतां लागीं आशिल्ली तळी अश्या साबार जाग्यांचेर देंवचार आसतात असो समज आसा. देखीक: बानयेश्वर, तळेश्वर, झरेश्वर.

बार्देस तालुक्यांत कोलवाळ ह्या गांवांत कोंणींत ह्या वाड्यार, शेताक तेकून एक तळी आसा. कोलवाळचे हे तळयेंत कोवीड काळा मेरेन गांवचोच लोक थंय चड संख्येन येतालो. म्हापशेच्या एका मनश्यान रील करून जागो फामाद केलो. गरमेच्या दिसानी भुरगे ह्या तळयेंत पेवपाक म्हण येवंक लागले. ह्या तळयेवेल्या

राखण्याक सोरो आवडना. ज्या वेळार भायल्यान येवपी भुरगे तळयेंत सोरो घेवन देंवपाक लागलें वा सोरो पिवन देंवपाक लागलें त्या वेळार गांवांतल्या लोकानी तळयेंत पेंवपाची मनाय लायली. वार्षीक पद्दतींत तळी साफ करपाचे सुद्धा सोडलें, अशें आशिल्ल्यान कोणूच तळयेंत देंवनात.

3.2 देंवचाराक दिवपाचे मान: पद्दती आनी परंपरा.

देवचार हो शिमेचें, वाठाराचे, गांवचें रक्षण करता. गांवच्या लोकाचें आनी कोणूय जो खऱ्या श्रधेन सांगणें करता ताचें अडकून पडिल्लें काम आपलें काम जावंक जाय, कामांत आडखळ येवंक जायना, शेत बरें पिकूंक जाय, लागवड बरी जावंक जाय, आपली गोरवां-वासरां निरोगी तशींच सुखरूप आसूंक जाय, कामा-धंद्यांत यश आनी सफलताय मेळूंक जाय अश्या कारणांक लागून लोक देंवचारांक सांगणें करतात. आपलें काम जालें जाल्यार तुका तुजी आवडटी वस्त दितलो अशें सांगणें रतात. सांगणें केल्या उपरांत काम जातलेंच असो विश्वास गांवच्या लोकांच्या मनांत आसता. कांय वेळा फक्त गांवचोच लोक न्हय तर आजू-बाजूच्या गांवचो लोक तसोच पयसुल्लो लोक लेगीत आपलें काम जातलें ह्या विस्वासांत देंवचाराक सांगणें करतात. सांगण्यान काम जातकच कितें दितलो हें दर एकलो आपणाक फावता तशें आनी आपल्या कुवती प्रमाण थारायता. कितें दितलो हें थारावचे आदीं त्या देंवचाराक ती गजाल चलता कांय ना, आपूण दितां तेका कसलो आडवाद आसा, मान्य जातलें कांय ना, ह्या प्रस्नांच्यो जापो सोदप खूब गरजेचें. देंवचाराक कितें

दिवंयेता हाची जाप थंय मान करपी गांवकारांकडेन आसता. ह्यो पद्दती कश्यो सुरु जाल्यो हाची ठोस जाप मेळप कठीण आसा. लोक आपणाक फावता तें, आपूण खाता तें, आपणाक आवडटा तें, आपूण विकता, आपूण पिकयता, आपूण शिजयता त्यो वस्तू देंवचाराक दितात. कांय देंवचारांक सोरो घालतात, तर कांय जाणांक सोरो चलना. खूब वर्सां आदीं गोंयां भायर सोरो विकूंक वचपी वा गोंयांत सोरो विकूंक येवपी लोक ज्या वेळार गांवच्यो शिमो पार कारताले वा हया वाठारांत पावताले, थंय राबितो करताले त्या वेळार देंवचाराक ताचो मान म्हूण इल्लो सोरो घालताले. कांय कडेन हया वेपाऱ्यांक हया स्थानांचेर बऱ्योच अडखळी आनी आडमेळी भोगूंक पडिल्ल्याच्यो काणयो आसात. कोणाचो सोरो वोतालो, जाल्यार कोण घसरोन पडटालो आणी शीम मात पार जायनासली. ज्या वेळार देंवचाराक मान म्हूण सोरो दिवंक लागले, ते उपरांत तांका आडखळी येवच्यो थांबल्यो. तेच भशेन तांचो धंदो लेगीत सुरळीत चलूंक लागलो.

आज सोरो दिवप ही प्रथा जावन पडल्या. सोरो दिलो जाल्यार हातांतलें काम जातलेंच वा त्या कामांत देंवचाराचें फाटबळ फावो जातलें असो समज निर्माण जाला. आज जो मनीस स्वता सोरो पियेना, तो लेगीत देंवचाराक सोरो दितना पळोवंक मेळटा. केळींचो घड, सोरो, रोट, पान-विडो, विडी, चप्पल दिवप, सारकें मान आंगोवपी मनीस फेडटा. कोंब्याचो, बोकडेचो, रेड्याचो (आज ही प्रथा कांय कडेन बंद जाला अशी म्हायती मेळटा) सारकें मान, मुळांत जातूंत एका जिवाचो बळी दिवप जाता, ती बळी दिवपाचो हक्क गांवच्या थारावीक घराण्यांक आसता.

हातुंतलें कांय मान, जें आंगोवप्यान स्वता फेडूं येतात. ते ताणें केन्नाय करचें, पूण बळी दिवपाचें जे मान आसात तें थारावीक दिसांचेरूच, म्हटल्यार आयतार आनी बुधवार ह्या दिसानी हो मान देंवचाराक भेटयतात.

देंवचारांक दितांत तातुंतलो म्हत्वाचो असो मान म्हटल्यार कोंब्याचो मान. लोक आपलें काम जावचें म्हूण आंगवण करतात आनी काम जालें कांय गांवांत जाचेकडेन मान फेडपाचो हक्क आसा ताचेकडल्यान गांवठी कोम्याचो बळी दितात. बळी हो आयतार वा बुधवार ह्या दोन दिसांमदीं दितात. गांवकाराकडेन उलोवन आदीं दीस थारावचो पडटा. मदल्या दिसानी कोंब्याचो मान दिवप जायना.

गांवकारावांगडा थारायले उपरांत आपूण गांवठी कोंबो घेवन थंय येवप आसता. उपरांत देंवचाराच्या शिमेर, लोकवस्ती कडल्यान इल्ले पयस, रानांत हे कोंबे ओंपप जाता. कांय कडेन गांवकार कोंबे मारपाचे पयशे घेतात. तर कांय कडेन आज लेगीत हे काम निशुल्क करतात. कोंब्याची आंगवण करताना कांय वेळा रंग म्हत्वाचो आसता. कांय कडेन कोंबो काळो, तांबडो वा धवो कोंबो देंवचाराक दिवपाची परंपरा आसा.

आंगवणीच्या मानाबरोबर एक वार्षीक मान सुद्धा आसता. पेडण्या तालुक्यातल्या तोरश्यां गांवात गोठनेश्वर ह्या देंवचाराच्या ह्या वार्षीक मानाक गोठण अशें म्हणटात. गांवांतले भुरगे घरा-घरांत वचून तांदूळ आनी पयशे एकठांय करतात. हे तांदूळ गोठणी वेळार शीत रांदूंक वापरतात. गोठणेश्वराचें एक पेड आसा, आज

थंय एक ल्हानशी घुमटी लेगीत आसा. गोठण आयली कांय पत्रादेवी, महाराष्ट्र ते म्हापश्या मेरेनचो लोक थंय पावता. दरएकलो किल, अर्दया किलाच्यो साकरेच्यो पिशव्यो तर कांयजाण केळीं, कांय लोक पेडे दवरतात. जाणे आंगयल्लो तो आपलो कोंबो घेवन येता. गांवांतलो लोक सकाळीं रांदपाक वापरांत येवपी भाजी, तेल, आयदनां, उदक एकान एक वस्त गाडयेंत भरून गोठणेश्वराच्या पेडाकडेन व्हरतात. पेडाकडल्यान 200 मिटर पयस एका उकत्या सुवातेर रांदप सुरू जाता. करून हाडिल्ली भाजी आनी पाव खातात आनी कामाक लागतात. हांगा दादलेच सगळीं कामां करतात. भाजी धुवप, चिरप, शिजोवप, पुरयांचे पीट मळप, पुर्यो लाटप, तें तळप, भात शिजवप, एकान एक काम दादलेच करतात. बारा साडे-बारा वरांचेर सगळें कोंबे घेवन रांदपाच्या सुवाती पासून लांब, गोठणेश्वराच्या पेडाक फुडो करून, एका रांगेंत उबे रावतात. ह्या गांवांत जाणे आंगयला ताणेंच कोंबो मारचो आसता. हेर कडेन कोणे कोंबो मारचो हातूंत बदल आसूं येता. जो कोंबो आंगयता ताणें कोंब्या वांगडा कोयतो लेगीत हाडचो आसता.

कोंबे मारपाच्या सुवातेर सगळेजाण रांगेन उबें रावतात. पांयाच्या आठ्यान कोंब्याचे पांय घट्ट चिड्डून दवरतात. ह्या वेळार कोंबो पळून वचपाची शक्यताय लेगीत आसता. एक गांवकार फुडें सरोन देंवचाराक कोंब्यांचो मान मानून घे अशें सांगणें करता. उपरांत सगळो लोक एक बाराबरूच कोंब्यांची बोडकां कापतात आनी कोंब्यांक थंयच उडयतात. कोंबे कांय वेळ फडफडटात आनी प्राण सोडटात. सुमार पांच मिनिटानी सगळे कोंबे लागीं करून तांचीं पाखां पेचून काडटात. कोंबे एका तोपांत

घालून थंयच्यान पन्नास मिटर पयसुल्ल्याच व्हाळार ते धुवन आंतड्यो काडून साफ करपाक व्हरतात. कोंबे निवळ करूक व्हेल्ले कडेन दुसऱ्या वटेन शागोती रांदपाखातीर मसालो भाजप चालू आसता. साफ जावन हाडले कांय तांचे बारीत कुडकें करून दवरता मेरेन शागोतिचो मसालो तयार जाता. दर वर्सा ह्या गांवांत लागीं लागीं तीस ते चाळीस लोक कोंबे ओपतांत. शागोती, दोन तरेच्यो भाजयो, दाळ, पुरयो, पापड, लोणचें, सालाद अश्या जिनसांचो नैवेद्य दाखयतात आनी जेवणाच्यो पंगती वाडूक सुरवात करतात. तर पेडण्यातूच 'जयटीर' ह्या दैवचाराक आयिल्ल्या कोंब्यांक मारिनासत्ना, दैवचाराच्या पाखा काडून घुमटे लागींच सोडटात. तेच भशेन बोकड्याचो मान दिवप जाता, जंय अदिकतर जाग्यांचेर बोकड्याक मारप जाता तर कांय गांवांनी आतां बोकड्याचो कान कापून मान करपाची पद्दत सुरू केल्या. आदल्या काळार पेडणेच्या कांय गांवांनी आनी ताचे फुडल्या महाराष्ट्रांतल्या कांय खेड्या गांवांनी रेड्याचो बळी दिवपाची पद्दत आशिल्ली जी आज चालंत ना. काणकोण वाठारांत रेड्याची परब जाता, ह्या वेळार दोन रेड्यांची बळी दितात.

सोरो सगळ्यां देवचारांक चलना. तर रोट, म्हटल्यार सोय घालून तांदळाची केल्ली भाकर. सोऱ्या भशेनूच विडी सुद्धां सगळ्यां दैवचारांक दिनात. ज्या वाठारांत केळीच्यो बागो आसतात थंय, केळी पिकयतात, थंय केळींचो घड दितात. बरेच लोक मातयेचो घोडो दितात. कांय लोक चांबड्याचें चप्पल दितात. कांय लोक नाल. बऱ्यांच जाग्यांचेर कांबळ दिल्ली पळोवंक मेळटा. कांय जाग्यांचेर विडो तर कांय

जाग्यांचेर शिरो दिल्लो पळोवंक मेळटा. ज्या वाठारांत खूब काजी आसता आनी सोरो काडटात, थंय काजी भाजून शिऱ्यांत घालून देंवचाराक नैवेद्य दाखयतात. पयलें हुर्लाक लेगीत देंवचाराक दितात अशें संदर्भ मेळटात. कांय जाग्यांचेर देंवचाराक खारो दितना पळोवंक मेळटा. कांय लोक देंवचाराच्या घुमटेक बारीक घंटा बांदतात तर कांय लोक घुमटेचें देवूळ करतात.

संदर्भ

9. 5 जानेवारी ह्या दिसा, पांडुरंग (बना) गांवकार हांची, बांदोडा, वेलींग हांगासर घेतिल्ली मुलाखत.
10. https://en.wikipedia.org/wiki/Sacred_grove
11. https://en.wikipedia.org/wiki/Sacred_groves_of_India
12. <https://growbilliontrees.com/blogs/knowledge/preserving-indias-sacred-groves-the-importance-of-devrai-in-biodiversity-conservation-and-cultural-heritage>
13. <https://growbilliontrees.com/blogs/knowledge/preserving-indias-sacred-groves-the-importance-of-devrai-in-biodiversity-conservation-and-cultural-heritage>
14. <https://education.nationalgeographic.org/resource/water-towers>
15. <https://whc.unesco.org/en/list/1342/>
16. <https://www.nature.org/en-us/about-us/where-we-work/united-states/florida/stories-in-florida/why-mangroves-important/>
17. <https://youtu.be/elyB2fFmp6U?si=k6gm0clDdGEwXWYY>

प्रकरण 04

4. गोंयच्या परबो, उत्सव आनी जात्रांनी देंवचारांचें स्थान.

गोंयच्यो परबो जायत्यो असात. जशें चवथ, दिवाळी, नातलां आनी तशेच गोंयच्या वेगवेगळ्या थळार साबार जात्रा, फेस्तां आनी काले जातात. देखीक शिरगांव आनी फातर्फेचीं जात्रा, जांबावलेचो गुलाल, वास्को सप्तह, मडगांवची दिंडी, पेडणेचो दसरो, गोंयच्या वेग-वेगळ्या वाठारांनी शिगमो आदी.

गोंय हें सोबीत राज्य म्हूण जगभर फामाद आसात. गोंयांत चवथ व्हडा उमेदीन मनयतात. चवथ भाद्रपद म्हयन्यात येता. चवथीची तयारी लोक आदींच एक म्हयनो पयलीं करतात. घर झाडप, रंग काडप, घरांत सगळें सामान भरप, नवे कपडे घेवप आदी. भुरगीं तर भोंवच खोशी आसतात. चवथी दिसां लोक गणपतिची मुर्ती पुजतात. गणपती देड दीस, पांच दीस, णव दीस, इकरा दीस, तशेंच एकवीस दीस पुजतात. चवथी दिसांनी सगळ्याच्या घरांनी तरेतरेचीं खाणां-जेवणां करतात. फुगडी घालतात, घुमट वादनाचो आवाज कानार पडटा. सगळ्या कडेन खोशयेचें वातावरण दिसता. अशे तरेन लोक चवथ व्हडा उमेदीन मनयतात. चवथ जातकच हिंदू लोकांची नदर दिवाळी कडेन आसता. दिवाळी म्हळ्यार उजवाडाचो सण. सगळे कडेन घरांघरांनी आकाश दिवे तशेंच आंगणांत लायटी लायतात. सगळ्या घरांनी फोव करतात. देखीक: गोड फोव, तीख फोव, दुदांतले फोव, बटाट फोव, तशेंच

रोसांतले फोव. आदीं घरांतली जाण्टी खूब तरेचे फोव करताली आनी दिवाळी येवचे पयली तयारेक लागताली. वातावरण खूब उत्साही जातालें.

कळंगूट हो दर्यादेगेर बशिल्लो सुंदर गांव गोंयच्या राज्यांत उत्तर जिल्यांत आसा. कळंगुटेच्या दर्यावेळेक लोक मोगान दर्याची राणी म्हणटात. हो एक बेस बरो आनी फामाद पर्यटन स्थळ आस. आयच्या घटकेक कळंगुट गांव कसो उरूंक ना. गोंयच्या हेर गांवांवरवीं हयाय वाठारांत एक पंचायत घर आसा. कळंगुटेंत वेग-वेगळ्या धर्मांतले लोक रावतात. सगळो लोक कसलोच भेद-भाव करिनासतना मोयेमोगान आनी एकवटान रावतात. हांगचे मुखेल धर्म म्हणल्यार हिंदू आनी क्रिस्तांव. अशें आसलें तरी, मुस्लमान, सिख्ख सारकिल्ल्या घर्मांतलो लोक आपल्या वेवसायाखातीर कळंगुटेंत येवन रावला. कळंगुटेचो गांव गोंयच्या शिमेर आसा आनी हाका लागून हया गांवांतल्या लोकांखातीर एक म्हत्वाचो जागो जावन आसा. बागा न्हंय कळंगुटेच्या आनी शापोरा न्हंयचे देगेर आसा. नागोवा, सालिगांव, आरपोरा, कांदोळे हे कळंगुटेच्या शेजराचे गांव. हया गांवांत केळ्याची जात्रा फामाद आसा.

4.1 केळ्यांची जात्रा

कळंगुटेतली फामाद जात्रा म्हणल्यार बाबरेश्वराची केळ्यांची जात्रा. हे जात्रेचें खाशेलपण म्हणल्यार बाबरेश्वराचे भक्त केळ्यांचे घड हाडून बाबरेश्वर देवाक भेट दितात. ही जात्रा सात दिसांची आसता. श्री बाबरेश्वर देवस्थान हें कळंगूट गांवांतलें एक फामाद देवस्थान. कळंगूट आनी बागा हाच्या मदीं वसलेल्या खोब्रावाडो हया वाड्यार हें देवस्थान आसा. देवळाचो प्राकार जरी ल्हान आसले तरी दर्या देगेर

वशिल्लें हें देवस्थान भाक्तांचें मन भुलोवपी आसा. लागींच दर्या वेळ आशिल्ल्यान थंड निर्मळ व्हांवपी वारो, देवळा मुखार आशिल्ली धवी फुल्ल रेंव सारकिल्ली नैसर्गीक सृश्टी पळोवन भाक्तांचें मन प्रफुल्लीत जाले बगर रावना. हया देवस्थानाक सुमार 50 वर्सां वयर जावन गेल्यात. बाब्रेश्वर म्हणल्यार 'राखणदार' आनी तो गांवचे राखण करता असो हया गांवांतल्या लोकांचो समज आसा. गांवचें लोक हया देवाक खूब मानतात. तशेंच गांवा भायल्या लोकांचोय हया देवाचेर खूब भावार्थ आसा. आपलें कसलेंय कार्य करपाक जेन्ना पावल मुखार घालतात तेन्ना हया देवाचो आशिर्वाद घेतात. हया देंवचाराचें दर्शन घेतना लोक पांच केळीं, नाल्ल आनी उजवाती ओंपतात. तशेंच केळीचो घड अर्पण करतात. आपल्या काम- धंदो, शिक्षण, भलायकी वा हेर कसल्याय अडी अडचणी संबंदान जे प्रस्न आसा ते सुटावे जावचें म्हूण हया देंवचाराकडेन नवस करतात. तांच्या भावार्था प्रमाण तांच्यो त्यो मागण्यो पुराय जाता. हया देवळांत पयली भट नासलो.

फक्त गांवचो एक मनीस थंय पूजा करतालो. हया देंवाचेर खूब श्रध्दा आसल्या कारणान खूब लोक पयसुल्ल्यान ताच्या दर्शनाक येतात. देवाचें प्रिय फळ केलें. लोक केळ्यांचो घड आंगयतात आनी आपलें कार्य सिध्दीक पावतकच आंगयल्ले प्रमाण ताका केळीचो घड अर्पण करतात. तशेंच वर्साच्या जात्रेवेळार चवथीक जशी माटोळी बांदतात तसो देवळा मुखार माटोव तयार करून ताका आंगवणीचें घड बांदतात. वर्सान वर्स हया देवळाची जात्रा जाता. सात दीस चलपी हे जात्रेक कळंगूट गांवचो तशेंच कळंगूटच्या भोंवतणच्या वाठारांतलो लोक हया जात्रेक व्हडा उमेदीन आनी व्हडा संखेन उपस्थित रावतात. कळंगूट हें पर्यटन स्थळ आशिल्ल्यान हे

जात्रेक विदेशी लोकूय सहभागी जातना दिश्टी पडटा. जात्रेच्या निमतान भोंवतणी विद्युत (लायटी) सजावट आनी फोली लावन सजयतात, सातूय दीस महाप्रसाद आसता. देवळाच्या मुखार माचयेर ह्या दिसांनी मनोरंजनाखातीर वेगवेगळ्यो कार्यावळी घडोवन हाडटात. हे जात्रेक आनीक एक नांवान वळखतात, तें म्हळ्यार 'केळ्यांची जात्रा'. इंग्लिशींत ताका 'Banana Festival' अशें नांव पडलां. देवाक भक्तांनी अर्पण केल्ल्या केळ्यांची दुसरे दीस ते सातवे दीस मेरेन पावणी करतात. दर दिसा सुमार पन्नास ते साठ घडांची पावणी जाता. ह्या जात्रेचें खाशेलपण म्हळ्यार जशी पावणी जाता तशे घड वाडत वयतात. ही गोंयांतली आपलें वेगळें अस्तित्व आशिल्ली बाब्रेश्वराची जात्रा¹⁸.

4.2 श्री बोडगेश्वराची जात्रा

म्हापश्यांत साबार देवळां आसात. बोडगेश्वर हाका सगळ्या देवळांचो मुखेली अशें मानतात. बोडगेश्वराची जात्रा, डिसेंबर ते जानेवारी ह्या म्हयन्यां मदीं जाता. भाविकां मदीं ह्या जात्रेक धरून खूब श्रध्दा आसा.

O HERALDO च्या एका लेखांत तांच्यानी *Sacred procession through Mapusa streets*¹⁹ ह्या माथाळ्या खाला, जात्रे वेळार बोडगेश्वराची स्वारी वा पालखी म्हापशेच्या रसत्यांचेर फिरता. पालखी फिरतना लोक आरत्यो, गितां आनी जप करीत बोडगेश्वराची मुर्ती परती देवळांत हाडटात आनी फुलांच्या पावसांत ताका येवकार दितात अशें मांडलां. हो तर्क चुकीचो. बोडगेश्वर हो राखणदार.

राखणदाराक मनश्यान स्वारी वा पालखेच्या माध्यमांतल्यान गांव फिरोवपाची गरज पडना. तो स्वता पुराय गांव फिरता, गांवचें रक्षण करता असो समज आसा.

ही जात्रा धार्मीक आनी श्रध्दास्थानूच न्हय तर हांगा व्हडली अशी फेरी लेगीत भरता. हस्तकला, खाजें, खेळणीं सारक्या वस्तूंचें गाडे आनी पसरे हांगां लागतात. तेच बराबर हांगां जायंट व्हील सारके खेळ येवंक लागल्यात. हे दृश्य दोळ्यांक सूख दिणें थारता. ही फेरी खरेदी करप्यांक आनी ल्हान भुरग्यांक नंदनवन कशी. ह्या वेळार फेरी भोंवतना गोंयच्या पारंपारीक जिनसांचो खमंग तोणांत उदक हाटता.

जात्रे वेळार देवळांत कितल्याश्यांच लोकांक गितां, घुमट आरती, हांच्या माध्यमांतल्यान आपली कलाकृती सादर करूंक मेळटा. सादर करपी कलाकार आपल्या कलाकृतीच्या माध्यमांतल्यान आपली तशीच भाविकांची भावना सर्वदूर पावयता. आदल्या काळार देंवचारांच्यो आरती, गितां सारके प्रकार नासताले. आरती ही आयच्या काळाची रचणूक. आदल्या काळार देंवचारांक फक्त सांगणें आनी गाराण्याच्या माध्यमांतल्यान होरायताले. बोडगेश्वराच्या जात्रेक सगळ्या धर्मांचो लोक व्हडा उमेदीन आनी श्रध्देन वांटेकार जातात.²⁰

4.3 गड्यांची जात्रा.

गोंय प्रदेश संस्कृतीक नदरेंतल्यान खूब गिरेस्त वाठार. हिंदू चाली-रिती वर्सभर चालूच आसतात. दिवजां, सांगोड, धेंडलो, गुलाल, इंत्रूज, शिशा रान्नी सारके उत्सव आनी परबो मनयतात. हातुंतलीच एक परंपरा म्हणल्यार गडे. गोंयांत गडे शिगम्याच्या वेळार जातात. साळ बरोबर आनीक कांय गांवांनी गोंयची लोकसंस्कृतांय तिगोवन दवरलां अशें जाणवता. गड्यांच्या वेळार देंवचार वा राखणदाराक होरावप जाता.

साळ, तशेंच आनीक कांय वाठारांनी देंवचार वा राखणदार हांका शंकराचे रूप मानतात. सत्तरी गांवात सिद्धेश्वर नांवांचो देंवचार सिद्धनाथ दोंगुल्लेर आसा. राऊत, नायक, परब, माहाले, घुरी, मेस्त समाजांतले लागीं-लागीं 52 गडे, गडेउत्सवांत वांटेकार जातात. मांडार गाराणें घालतात. गडे भारार आयले काय ते धोलाच्या आनी नमन वा जतीच्या तालार मांडार खेळटात. गडे मांडार आसतना देंवचार दोंगरावेल्यान तांका चुट्टी दाखयता. गड्यानी देंवचारान दाखयल्ली चुट्टी पळयली कांय ते कमकमायत चुट्टेच्या दिशेन धांवूंक लागतात. सगळे गडे देंवचारा मेरेन पावसर हो खेळ चालू उरता. कांय वेळान सगळे गडे सकयल मांडार येतात. मांडार पावतकच कांय गडे कमी आसात अशें कळटा. राखणदार कांय गडे लिपयता. मांडावयलें गडे लिपयल्ल्या गड्यांक सोदूंक वतात. लिपयल्ल्या गड्यांचें स्थान देंवचार स्वता मशाल वा चूड दाखोवन उकतें करता. मांडा वयले गडे चूड पेट्टा त्या दिशेन पळोचें लागतात. ह्या वेळार उपस्तीत प्रक्षकां मदलो बरोच लोक लेगीत

गड्यां बरोबर धावतात. दैवचार गडो दिता ही प्रक्रिया खूब लागिंच्यान पळोवंक मेळटा. लिपयल्लो गडो बेशुद्द आसता. ताचें पुराय आंग घट्ट जाल्लें आसता. लिपयल्ल्या गड्याक त्याच अवस्थेंत चार गडे खांदार मारून हाडटात.²¹

पैगीण, काणकोण हया गांवांत, एक बेताळाचें देवूळ आसा, जंय गड्यांची जात्रा जाता. ही जात्रा एप्रील म्हयन्यांत दर तीन वर्सांनी एकदां जाता. 1823 AC काळांतलो कपड्यार बरयल्लो एका दस्तावेजाचें वाचन जाता.²² बेताळाच्या देवळा मुखार एक उंच माडी उबारतात. माडयेर एक चक्र लावन गड्यांक हुकाच्या आदारान लामयतात आनी गोल गोल फिरयतात.

कुडण्या गांवचे गडे पुराय गांवातली वीज काडून रातच्या वेळार खेळटात. कुडण्या 200 ते 800 गडे वांटेकार जातात अशें म्हणटात. हया गांवांतल्या गड्यांची जात्रा सामकी खर. गड्यांच्या वेळार हया गांवांत राती 11 वरां उपरांत प्रवेश नासता. मांडार होळी उबारून कार्याक सुरवात जाता. ही होळी कुडणेश्वराचो व्हडलो भाव हरवळे, हांगाच्यान धाडटा. ही होळी रानांतल्यान, आडवाटेंतल्यान हाडटात. रानांतलो एक राकेस होळी हाडपाच्या कार्यांत आडमेळ हाडपाचो प्रयत्न करता. त्या वेळार जे लोक ही होळी हाडटा, रानांत जेवण रांदतात. त्या वासाक तो राकेस भुल्लुसता आनी जेवंक बसता. तो जेवता मेरेन ताची नदर चुकोवन होळी गांवांत हाडटात. होळयेकडेन गाराणें घालून नमन वा जतीक सुरवात जाता. हया जतींत श्रावण बाळाची पुराय काणी सांगतात. हया वेळार राखणदार दोंगरावेल्यान, माडयेवेल्यान

आनी कांय वेळा सामको लागीं येवन चूड दाखयता. चूड दिसली कांय सगळे गडे चुडिच्या दिशेन धावूंक लागतात. शेवटाक दोंगरा वेल्यान पुरलेली मडी वा तांचे अवशेश घेवन गांवांत येतात आनी जतीच्या तालार मांडार कांय चक्र पुराय करतात. खंयच्याय चुकीक लागून देंवचाराची, भुतांची, मेल्ल्या-गेल्ल्यांची बादा गांवाचेर वा गांवच्या लोकांचेर, कसलेंच अरिष्ट ताळचें म्हूण शिगम्याच्या दिसांनी हे गडे जातात.²³

संदर्भ

18. तनिका कांदोळकार हाची 1 मार्च ह्या दिसा म्हापशें घेतिल्ली मुलाखत.
19. डॉ. वेदांग सावंत हाची 3 मार्च ह्या दिसा Museum of Goa हांगा घेतिल्ली मुलाखत.
20. डॉ. वेदांग सावंत हाची 3 मार्च ह्या दिसा Museum of Goa हांगा घेतिल्ली मुलाखत.
21. जयेश राउत हांची 27 मार्च ह्या दिसा साळांत घेतिल्ली मुलाखत.
22. रतीक पागी हाची 31 मार्च ह्या दिसा घेतिल्ली मुलाखत.
23. रामकृष्ण गांवकार हाची 24 मार्च ह्या दिसा घेतिल्ली मुलाखत.

प्रकरण : 05

5 दैवचारः मौखीक आनी लिखीत पद्य साहित्य

5.1 गाराणें आनी सांगणें

गाराणी कोणूय दुयेंत आसत जाल्यार गणपतीक सांगून घेवप आंगवण करतात आनी फुडले चवथीक देवाक ओपतात. आरोग्य, संपत्, संवसारीक सुख हांचेय खातीर देवाक आंगवण करतात. चवथी वेळार सांगणे आनी शिगम्या धालाकय ते घालतात. सांगण्याच्यो खुब तरा आसात गांवाप्रमाण त्यो बदलतात पुण सांगण्याचो उद्देश एकूच आसता. भवतीक सुखाखातिर आनि दुख निवारण करपाखातीर.

सांगणे चड करुन गांवचो जल्मी, गांवकार वो गांवचो मुखेली घालतात. देवळांनी घाडी भगत बी देवाक गाराणे घालतात. कांय वेळा गाराणें घालतना दैवचारा वांगडा जाग्याच्या देवाक, गांवच्या देवाक, मांडाच्या देवाक, कुळदेवाक, गांवपुरसाक बी उलो घालतात. गाराणें जर खंयच्याय दुसऱ्या देवाक आसलें तरी त्या गाराण्यांत दैवचाराचो उल्लेख येतना पळोवंक मेळटां.

देखीकः हं..... सातेरची माया, म्हाळशेची माया, केळमेची माया, ब्राह्मणीची माया, घाडवसची माया, जोगेश्वरी माया, सत्तामायानो, बाराहौसा, घोड्याश्वरा सारख्या मानया, पौशादेवा सारख्या मानया, खणळा बेताळा धनया माझ्या समर्था.....

होय माझ्या सायबा.

हैं गारणें सत्तरींतल्या म्हावशी गांवच्या रवळनाथाक उद्देशून आसा. ह्या गारण्यांत थळावो देंवचार, पिसो देव हाचो उल्लेख येतना पळोवंक मेळटां.

रवळनाथाच्या देवळांत दसऱ्या दिसा देवाक आमंत्रण दितात (गांवचे लोक ताका "शेंस" अशें म्हणतात.) ते सकयल दिलेप्रमाण आसा.

पुर्येच्या पुरावताच्या, ही तुकां शेंस देवा, लोळोबाच्या सुकासळ्या यो,

जालम्यापुरच्या हौसा ही तुकां शेंस देवा, लोळोबाच्या सुकासळ्या यो,

सातेरचे माये ही तुकां शेंस देवा, लोळोबाच्या सुकासळ्या यो,

म्हाळशेची माये ही तुकां शेंस देवा, लोळोबाच्या सुकासळ्या यो,

पिशादेवा ही तुकां शेंस देवा, लोळोबाच्या सुकासळ्या यो,

दसऱ्याक वेग-वेगळ्या देवांक दिल्ल्या आमंत्रणांत लेगीत देंवचाराचो उल्लेख आसता.

सांगणें घालपाची पद्दत केन्ना सावन सुरु जाली हैं सांगप कठीण. देवाची संकल्पना रुजवणाक आयली, आपूण कोणाची तरी निर्मणी हैं मनशाक पटले. तेन्ना

सावन निर्मात्याक मनीस तरेतरेन होरायता. देवान ही भूंय आनी भुयेंवेले मनिस निर्माण केले असो मनशाचो विश्वास आसा. देखुन तो देवाक मानता होरायता तेच तरेन आपुण देवाची स्तुत असो विश्वास बाळगुपि मनिस देवालागी मागणी करता.

सांगणे घालपाचे प्रकार जल्माक आयलो गांवांत रावपी गांवकार, आपल्या मूळ पुरसाक देव मानता गांवपुरीस म्हण ताका होरायता गांवात मांड जाल्यार तांचो अधिकार गांवकाऱ्याक आसता. गाराणी म्हळ्यार मनिसकुळयेचे सासायेचो आनी पुण्यायेचो इतिहास. देव आनी मनीस हांचे मदलें नातें सुरु जालें आनी गाराणी अस्तित्वांत आयली. मनशाचेर येवपी सैमिक आपती मनशाचे सोसणाये भायर पावल्यो तेन्नाच मनशान देव नांवाची संकल्पना सोदुन काडली. वारो व्हांवता, दर्याक सुकती भरती येता, पानां गळता, दीस जाता, रात जाता हे सगळे रचणूके फाटल्यान एका शक्तीचो हात आसा अशें मनशाक दिसलें आनी ताणें देव, अल्ला, खुदा अशीं नांवां दिवन ताचें अस्तित्व मान्य केलें. त्याच वेळार प्रार्थना, भजनां, तुस्तगितां हांचेवांगडा गाराण्याचो जल्म जालो.

'गा' हो वर्ण ती गावपाची आसा अशें सुचयता. तशें पळोवंक गेल्यार गाराणे आनी देवाची प्रार्थना हातूंत फरक आसा. प्रार्थनेक मध्यस्थ आसना कोणूय ती करूंक शकतात. पूण गाराणी करपाक अधिकार आसूं जाय. त्या वेळार समाजान थारायल्ले अधिकार आशिल्लो मनीसूच देखीक भट, वेळीप, गुरव गांवकार हो गाराणे घालपी समाजाचो प्रतिनिधी. ते भायर गाराण्याक फकत शरण वसपाचे भाव नासता

जाल्यार देवाकडेन अधिकारान थोडयो गजाली मागप आसता. अशे रितीन गराणी म्हळ्यार मनशाच्या भितरल्या मनाक आदार आनी आत्मविश्वास दिवपा खातीर समूह मनान निर्माण केल्ली ही एक येवजण.

घोडेमोडणी

शिगम्याच्या तिसऱ्या दिसां घोडेमोडणी करतात. घोडे महादेवाच्या देवळामुखार न्हेसयतात. हया गावान दोन घोडे न्हेसयतात. एक पिसोदेवाचो आनी दुसरो घोडेश्वराचो. गावातले गांवकरी म्हाळशेकर आनी केळमेकार हया घराण्यांतले दोन लोक घोडे न्हेसतात. घोडेमोडणी हो खेळ रातचो जाता. घोडे न्हेसोवन जाले उपरांत ते पयलीं देवांक भोवमान दितात. ताचे उपरांत सातेरी देवीक आनी परत पुरावताऱ्याच्या देवळामुखार येवन सगळ्या गांवांतल्या देवांचो भोवमान करतात. भोवमान दिवन जाल्या उपरांत पुरावताऱ्याच्या देवळा कुशीन एका ठराविक जाग्यार घोडे नाचपाक सुरवात जाता. हया वेळार हे दोनूय घोडे एकठांय नाचनांत तर ते एकामेका विरुद्ध नाचतात. त्यावेळार सतरिंतल्या म्हावशी गांवांत तांचे अशाप्रकारचे संवाद जाता, हया संवादांत देंवचाराचो उल्लेख येता.

पुरुश १ घोडेश्वर : ही कोणाची स्वारी

पुरुश २ पिसोदेव : ही कोणाची स्वारी

पुरुश १ घोडेश्वर : घोड्याश्वराची

पुरुश २ पिसोदेव : पिशादेवाची

अशें म्हणून जातकच परत घोडेमोडणी नाचपाक लागता. जशे घोडेमोडणी नाचपाक लागता तेन्ना तांच्या वांगडा गांवांतले लोकूय नाचूंक लागता.

नाचून जातकीर घोडेमोडणीची सांगता जावचें पयलीं 'सामरी' म्हणटात ती अशी आसा.

इल्ली शी सामरी सामराची, भीतर बसला
पिसोदेव भांगराचो...

इल्ली शी सामरी सामराची, भीतर बसला
घोडेश्वर देव भांगराचो...

इल्ली शी सामरी सामराची, भीतर बसला
पुरावतारी देव भांगराचो...

इल्ली शी सामरी सामराची, भीतर बसला
जल्मी देव भांगराचो...

इल्ली शी सामरी सामराची, भीतर बसला

सातेर माय भांगराची...

करवले वेळार संदर्भ

आम्या तुजी आमाडी आमट रे

म्हावशेकार भुरग्यांचे रोमट रे... शबय, शबय, शबय

चानयेच्या पोरा तुका तीन गो पाट

रावणान सीता व्हेल्या दाखय रे वाट... शबय, शबय, शबय

आंब्याची सावली चिंचेवर

रामाचे ध्यान मन सीतेवर... शबय, शबय, शबय

तराक तराक तवशाची बी

राती माका सपान पडला हवालदार

मी... शबय, शबय, शबय

हया वटेन पिसोदेव गेला रे

तेच्या माथ्यार मोतियांचो झेलो रे... शबय, शबय, शबय

आंबोल्याचो झेलो तुजे ताळयेर मुगो
 भावोजी बोलयता तुका माळयेर मुगो
 शबयच्या बावल्यो तारीकडे पावल्यो

शबय, शबय, शबय

अश्या साबार सणांच्या वेळार देंवचाराचो उल्लेख जर्तींत, गाराण्यांनी आनी सांगण्यांनी मुखेलतायेन येतना पळोवंक मेळटां. देंवचाराक ताचो मान दिलो आनी ताका होरायलें कांय हातांत घेतिल्ल्या कार्याक देंवचाराचें फाटबळ मेळटां आनी तें कार्य, उत्सव वा परब बऱ्या तरेन पुराय जाता. देंवचाराक ताचो मान दिलो ना जाल्यार कार्यांत आडमेळ वा ख्यास्त जावयेता असो लोकांचो समज आसा²⁴.

5.2 गजर आनी आरती

5.2.1 गजर²⁵

देवा बोडगेश्वरा, राखणदारा

देवा बोडगेश्वरा, राखणदारा

धांवत यो रे बा कृपा करा

ताळ मृदंग गजर करता

व्हडा उमेदीन तुकां होरायता

तुझ्या नांवाची देवा आस लागल्या

बोडगेश्वरा तूं सामाळ करता

देवा बोडगेश्वरा, राखणदारा

धावत यो रे बा कृपा करा

सांगण्याक धांवपी, उतराक पावपी

ह्या भुंयेचो तारणहार

देव चूड घेवन मारता फेर

बोडगिनीचो राखणदार

देवा बोडगेश्वरा, कृपा करा

म्हज्या राखणदारा

देवा बोडगेश्वरा, राखणदारा

धावत यो रे बा कृपा करा

गजर, केरी- पेडणे (आजोबा)²⁶

श्री आजोबा देवा, राखणदारा

तुज्या नांवाचो देवा, ध्यास लागला

तुज्या दर्शनाची ओड

मनाक लागल्या

भक्तगण धांव-पड तुझ्या चरणा

श्वास जावन गाजता तूं

धांवूय दिकांनी

चुकल्या माकल्यांचो देवा

आधार तूं

राखण आसुदी म्हज्या आजोबा देवा

श्री आजोबा देवा, राखणदारा

तुज्या नांवाचो देवा, ध्यास लागला

तुज्या नांवाचो गजर गाजता

गाजता धावूय दिका

तुज्या धिरार चलता आमी

तजे बाळ-गोपाळ

उल्याक आमच्या सदांच तू धांवता

आजोबा देवा

तुज्या सासायेक फुलतां

आमचो केरी गांवचो वाठार

श्री आजोबा देवा, राखणदारा

तुज्या नांवाचो देवा, ध्यास लागला

5.2.2 घुमट आरती²⁷

गोमंतकाच्या, करुणाकरा

देवा बोडगेश्वरा, राखणदारा

गोमंतकाच्या करुणाकरा

हातांत मशाल तुज्या, कांबळ खान्यार

भक्तगण धांवून येता आताय बुदवार

देवा बोडगेश्वरा, राखणदारा

गोमंतकाच्या करुणाकरा

भुतनाथ, रवळनाथ वांगडी तुजे

तुज्या पांयाकडे देवा मागणें म्हजें

धांव देवा, पाव देवा

बोडगेश्वरा

पांयाकडेन येता तुज्या दर आयतारा

देवा बोडगेश्वरा, राखणदारा

गोमंतकाच्या करुणाकरा

गोंयांत आरत्यो, अभंग संतांच्या काळांतल्यान बरयतात मात देंवचारांची आरती, भजन, अभंग, गजर हे आदल्या काळार नाशिल्लें आशें जाणवता. गांवांतल्या जाणट्यानी केन्ना देंवचाराची आरती वा गजर आयकलोच ना अशें जाणवता.

शुभम नायक हया गयकान युट्यूब प्रसारमाध्यमाच्या आदारान 4 फेब्रुवारी 2023 हया दिसा 'श्री आजोबा देवा' हो गजर उजवाडाक हाडलो. शुभम नायकान 2022 वर्सा माहादेव गांवकार आनी डॉ. प्रकाश वजरिकार लिखित देवा बोडगेश्वरा हो कोंकणी गजर उजवाडाक हाडलो. शीव शंभो संगीत विध्यालय, मेरशे हया मंडळान 'देवा बोडगेश्वरा राखणदारा', हया नांवा खाळा एक घुमट आर्ती उजवाडाक हाडला अशें पळोवंक मेळटा. श्री आजोबा देवा (गजर)²⁴, देवा बोडगेश्वरा (गजर)²³ आनी देवा बोडगेश्वरा राखणदारा (घुमट आरती)²⁵ सोडली जाल्यार देंवारांक वा राखणदारांक उल्लेखून रचीत आनी प्रकाशीत आरती आदी रचिल्ल्यो पळोवंक मेळनात.

5.3 गितां (कांतार)

*Tujea pasot- Lorna*²⁸

Sodanch motin chintalim moga, tujea pasot rochleam maka

Tum axeon aslolo maka, anv axetalim tujea sukha

Deva lagi magtalim tuka, mozo poti koe mhunn moga

Devan mista nirmunk na maka, poti mozo korunk tuka

Galfan gelelim, kam korung beauty parloran

Transant anv podlim pautoch bhailea terran

Voron dovorli ladies baran dondeak lailim denvcharan

Kudd ti vikti asli bazaran, salvar keli mhunn lor haran

Tho mhunta maka utor dita, mojea thaim kazar zatam

Kazar zaunk kobul na zalear, mhunnta aplo jiv dita

Tujea mogan kalliz ullpota, tum hea kallzan jieta

Dilelm utor moddunk bietam, sang kitem korchem antam

ही दोनूय गितां, गोंयची नामनेची गायिका, लोर्ना हिणे गायल्यात. तुज्या पासोत आनी बेबदो ही लोर्नाची गाजिल्ली गितां. तुज्या पासोत ह्या गितांत एके बायलेचें दुखः व्यक्त केल्लें पळोवंक मेळटा. एक बायल जी आपल्या प्रियकराच्या मोगाक आशेंता आनी ताच्या मोगा पासोत जियेता. तिच्या नशिबांत मात ताचो सांगात

नासता. तिच्या जीण दुखाःन भरुन वता. जाचो ती मोग करता, तो तिका फावो तो मान दियना, तिका बरो वागयना आनी तिका वायट मार्गार काम करुंक लायता. तिचो मोगी तीचें उतर घेवन तिका फटयता, तिचो घात करता. त्या बायलेचो संसार रस्त्यार येता.

Galfan gelelim, kam korung beauty parloran

Transant anv podlim pautoch bhailea terran

Voron dovorli ladies baran dondeak lailim denvcharan

Kudd ti vikti asli bazaran, salvar keli mhunn lor haran

पुराय गितांत आपल्या मोगाची अपेक्षाभंग करप्यान, ह्या कडव्यांत गाल्फाक गेल्लेकडेन तिका धंद्याक लायली अशें जाणवता. तिजेर अत्याचार करपी, कुकर्मी आनी अधर्मी अश्या ह्या मनश्याची तुळा देंवचारा कडेन केल्ली पळोवंक मेळटा.

दुसरें गीत बेबदो, जे लागी-लागी गोंयच्या दर एक मनश्याच्या तोणार आसतलें.

ह्या गितांत लेगीत एके बायलेची वेदना उकतायला. एक बायल जी घोव सदा पिवन घरा येता आनी आपल्या मारता, हिणसायता, त्रास करता तिची काणी ह्या गितां वर्वीं माणलां.

Bebdo²⁹

VERSE 1]

Noxib mojem koslem, kednak chintunk naslem
Konnak di naka go saiba, maka bhoglam toslem
Ghov maka meula bebdo saiba, kazar zaun foslem

[PRE Chorus]

Magir tho kitem mhunta zannam? Hmm

[Chorus]

Yeo bailey yeo

Soro maka zai poilo

Soro maka dinam zalear

Tuzo foddtolom toklo

बेबदो घोव जो सदा सोरो पिवन घरा येता आनी सोर्याच्या नेटार आपल्या बायलेक मारता, सोरो दियना जाल्यार तकली फोडटलो अशें म्हणपी घोवाच्या जाळांत ही बायल फसलां.

Bebdo zalo koslo,

Poilo boro also

Koslo mhunnon denvchar saiba,

yeun tacher boslo

soro pion ek dis mozo,

khoddo passun taslo.

हया कडव्यांत आपलो घोव पयली बरो आसलो, बेबदो जावन आपणाचेर अत्याचार करपाक लागलो, वायट बुद्द ताका सुचली ती खंयचो तरी देंवचार तेजेर बासलां म्हूण घडलें अशें माणलेले पळोवंक मेळटा.

देंवचाराविशीं हो गैरसमज निर्माण जावपाक चर्चीचो व्हडा प्रमाणांत वाटो आसा. देंवचाराक *devil*³⁰ हया संकलपनेकडेन जोडिल्ल्यान हो समज निर्माण जाला अशें जाणवता.

संदर्भ

24. संजय गांवकार हाची 24 डिसेंबर हया दिसा म्हावशी, सत्तरींत घेतिल्ली मुलाखत.
25. <https://youtu.be/o4LoHqQqppE?si=0lZa6CikMaey6Tfd>
26. <https://youtu.be/Py04YICzxwA?si=3iHRcxSB1Zqv1U1C>
27. https://youtu.be/EMXDU8SIURs?si=Ek_hoitut5lUt-rz
28. <https://youtu.be/CaK1G29YtFg?si=s26x5jkQfol4vC-0>
29. https://youtu.be/q1w95jUCHDU?si=eclthKOsWv_m6CbU
30. <http://mandgoa.blogspot.com/2010/02/devchar-and-its-varied-notions.html>

प्रकरण 6

देंवचार: मौखीक आनी लिखीत गद्य साहित्य

6.1 लोककाणयो

‘कोंकणी लोकांकाणी म्हळ्यार कोंकणी वाठारांत, कोंकणी भाशेंत घोळणूकेंत आशिल्ले पारंपारीक मौखीक साहित्य’ अशे लोकवेद संशोधक जयंती नायक कोंकणी लोककाणयो ³¹ हया पुस्तकांत मांडटात. मनश्याची अस्मिताय, मनश्याचो इतिहास, मनश्याक तत्वां, मुल्ल्यां आनी परंपरा शिकोवपाचें काम लोककाणी करता. लोककाणये वरवी समाजांत एकचार, संवेदना आनी एकंदर मनश्याच्या हिताच्यो गजालींचो प्रचार आनी प्रसार जाता. अश्योच लोककाणयो देंवचार वा राखणदारा विशी पिढियांपासून पिढियेपर्यंत चलत आयल्यात. देंवचारा विशींच्या काणयो मुखेलपणान मौखीक रूपांतूच आसात. वाट शेणिल्ल्याक वाट दाखोवपाच्यो, घरा पावोवपाच्यो, आदार करपाच्यो खूब काणयो प्रचलीत आसात. पेडण्याच्या बानियेश्वराची काणी मातशी वेगळी आनी ताजी आसा.

पेडणेच्या मालप्या-विर्नोड्या गांवच्या शिमेर बानियेश्वर नांवाचो देंवचार आसा. आदलो माहामार्ग 17 आनी आयचो माहामार्ग 66 त्या गांवांतल्यान वता. हांगां एक धाकटोसो बांद आसा. बानियेश्वर त्या बांदाचे तशेंच गांवाचे रक्षण करता असो समज आसा. वीस वर्सां फाटीं बानियेश्वराची घुमटी नाशिल्ली. एक भाविकान आपली इत्सा पुराय जाली कांय बानियेश्वराची घुमटी बांदतलो अशी आंगवण केल्ली. इत्सा पुराय जातकच ताणें शब्दा प्रमाण आंगवण पुराय केली आनी आज

थंय ती घुमटी पळोवंक मेळटा. माहामार्ग 17 च्या वेळार ती घुमटी रस्त्याच्या कडेक आसताली, मात माहामार्ग 17 चो माहामार्ग 66 जालो त्या वेळार रस्तो रुंद केलो. रस्तो रुंद केलो त्या वेळार बानियेश्वराची घुमटी स्थलांतरीत करची पडटाली, जी कोणाकडेच जाली ना. अशें म्हणटात जाणें कोणें प्रयत्न केलो तांका बाधा आयली. आज कोंट्रेक्टरान तें काम अर्दकुटेंच सांडलें. धारगळच्यान पेडणे वयतना माहामार्गाचेर बानियेश्वराची घुमटी पळोवंक मेळटा. बानियेश्वराच्या घुमटेच्या मुखार एक दोंगर आसा, जो पोकळून सर्वोस रोड करपाची येवजण आशिल्ली. मानायांक दुखापती जावन, कोंट्रेक्टरान हताश जावन हें काम लेगीत सोडलें. हे काम रस्त्याच्या कामा सारकें अर्दकुटेंच आसा³².

स्त्रींतल्या आजोबाच्या रांयत ए-वन ग्रेडीची खण माती आसा अशें जाणवल्या उपरांत एक खणकारान थंय खणपाक प्रयत्न केलो. खणपाची व्हड आंवता हाडून इतली वर्सा वेग-वेगळ्या झाडांक तशें पशू-पक्ष्यांचे घर पोखरपाची तयारी जाल्ली. ताका बऱ्याच लोकानी आडायलो, ताणें कोणाचेंच आयलेंना. खणपाक लागलें तशें पांच फण्याचो नाग मुखार आयलो आनी कामांत खंड पडलो. रांयत आज लेगीत खणीची आंवता आसात. राय पोखरून माती काडपाचें काम केन्ना सफल जालेंच ना³³.

केरी, पेडण्या गांवची एका क्रिस्तांव म्हातारेच्या प्रवास वर्णनांतल्यान दैवचार हो फक्त हिंदू धर्मापुर्तो न्हय तर, हेर धर्मांतल्या मनश्याक आनी आपल्या शिमेभायर लेगीत पावता अशेच जाणवता. ती मुंबय वताली, रातचो वेळ आनी वाटेर तांची

बस मोडली. अश्या वेळार तिणे आनी तिच्या घरच्यानी एका रिक्षेकाराक लागीच्या बसअड्ड्या मेरेन सोडपाचो आग्रह केलो आनी तीचें कुटूंब त्या रिक्षेंत बसलें. रिक्षा खंयच्या तरी आडवाटेतल्यान वयता आनी तांका धोको आसा हें जाणवल्या उपरांत भियोन तिणे पाव रे आजोबा असो उलो मारलो आनी काय खिणांतूच आनीक एक मनीस रिक्षेंत चडलो आनी ती बसअड्ड्यार पावसर तांच्या वांगडा प्रवास केलो. केरिच्या आजोबान एक मनश्याच्या रूपांत येवन आपणाक सुखरूप पावयलें असो तिका विश्वास आसा³⁴.

सत्तरींत म्हावशी नांवाचो गांव आसा. त्या गांवांत पिसो देव नांवाचो देंवचार आसा. गांवांत तीन गांवकार आसले जांच्यानी तो गांव वसयलो अशें मानतात. पयल्या गांवकारान पिश्या देवाकडेन कितें तरी मागूंक गेलो, त्या वेळार देवान ताका उरिल्ल्या दोनूय गांवकारांचो हयकार आनी सहमत आसूंक जाय अशें सांगले, इतलेंच न्हय तर मागणी पुराय जाली कांय तिगांयनी एकवटान परत देवाकडेन येवन नवसफेड करप सकतीचें. तांच्या मदल्यान कोणायकूय जर कसली आंगवण करची आसत जाल्यार हेर दोगजाणांचो हयकार आनी सहमत आसप तितलें महत्वाचें. खंयच्याय प्रसंगान एकटो लेगीत मागणे वेळार सहमत नासत जाल्यार मागणी अपुरी उरता असो समज आसलो³⁵.

ह्या काणयांच्या आदारांतल्यान समाज प्रबोधन, समाजांत एकचार आनी एकवटाची भावना निर्माण करप, सैम सौरक्षण, शाश्वत विकास आनी तत्वां-मुल्ल्यां तशेंच निती अनिती सारक्यो उद्देश आनी उपदेशांचो प्रचार आनी प्रसार जाता.

6.2 लेख आनी पुस्तकां

प्रा. पौर्णिमा केरकर ही 'गोमंतक' ह्या मराठी दिसाळ्यांत आयतारची राखणदारांचेर तशेंच देंवचारांचेर लेख उजवाडायता. कुमारखणीचा आजोबा³⁶, सांकवाळचो साखयलो³⁷, गोळीबाबा³⁸, मुड्डीचो आदोर्णकार³⁹ सारक्या माथाळ्यांच्या खाला प्रा. पौर्णिमा केरकर ही सातत्यान बरयत आसा. तिच्या आस्वदनात्मक लेखनेंतल्यान गोंयच्या साबार देंवचार वा राखणदार तशेंच गांवांचे रक्षण करपी हेर देव-देवींचेर तिणे केल्ल्या बरपांतल्यान ज्या गांवची खबर करता त्या गांवची वळख घडयता, तेच तरेन देंवचाराची वा राखणदाराची वळख घडटा आनी तेच तरेन त्या देंवचरा विशींची आख्यायीका लेगीत वाचकां मेरेन पावयता.

'Devchār: The Supernatural Entity of Goa' IJMIE Volume 3, Issue 5⁴⁰ ह्या संशोधन पत्रांतल्यान डॉ. बियूला परेरा देंवचार कसो दिसता, तो कितें न्हेसता, देंवचारांचे पारंपारीक वाटो, कांय विधी-परंपरा आनी चाली रिती तशेंच आंगवणी सारक्या विशयांचेर उजवाड घालता.

मारकोस मेरगुल्हाव *'Gadyachi zatra: Even the devil loves a crowd'*⁴¹ ह्या माथाळ्या खाला *Times of India* ह्या खबरापत्रांत 31 मार्च 2013 ह्या दिसा एक लेख बरयतात जातूंत देंवचाराक चुकिच्या अर्थान *Devil* असो संदर्भ दितना पळोवंक मेळटां.

'Goa: Land, Life and Legacy' ⁴² ह्या पुस्तकांत वियाक खेडेकार गोंय प्रदेशांतली संस्कृतांय, परंपरा, देव, उत्सव, सादरिकरणां आनी गोंयचे पर्यावरणी संस्कृती विशी भाश्य करतात. दैवचारांच्या विशी *"Devchar are a supernatural power who guards the village and also the cattle. If any bund in the village is damaged, he provides intimation about it."* *"But, now these devchar have been upgraded to the status of deity"* *"more than 95% of population of Goa, irrespective of caste, strongly believe in it's (devchar's) existence, it's functions and nature of assisting communities"* अशें आपलें मत माणटत.

'आमोणे एक लोकजीण' ⁴³ ह्या पुस्तकांत डॉ. जयंती नायक हीणे "दैवचार झाडार रावपी" अशें विधान केलां, जें सगळ्या दैवचारांक लागू जायना अशें म्हजें मत. सडा, वास्को चो खापरो वा खापरेश्वर ह्या विधानाक आडवाद थारता. खापरो खंयच्याय झाडार रावता असो संदर्भ ना.

6.3 कथा, कादंबरी आनी नाटकांत आयिल्ले संदर्भ

कोंकणी कादंबरीचो मैलाफातर *अच्छेव* ⁴⁴ ह्या कादंबरींत दैवचार संकलपना तशेंच दैवचाराचो शेतकामती समुदाय वांगडा आशिल्लो संबंद, चालंत मान फेडपाचे रिती शाणू आनी पंढरी मदल्या संवादांत पळोवंक मेळटां. "तळ्या वयल्या देवस्पणा आदीं रोव वडयना न्हु रे" शाणून पंढरीक म्हणटां. फुडे, "रोयता जाल्यार रोयरे. पुण

तळ्या वयलें देवस्पाण तें. आदीपासून खर. पयल्या वरसाची वयल्या वाड्या वयली गजाल नकळो?" अशें म्हणोन शाणू पढरीक "जलम्यान चोरू घालचे आदीं जोत बांदलेलें. जोतपण करून बेस बरें घरां येयलां, पाग्याचो सणसणीत बांगर पाडो गोठ्यांत फडफडून मेलो ना!" अशें म्हटलें. शाणू आनी पंढरी मदल्या वयल्या संवादांतल्यान गांवांतल्या शेतकरी समाजाचो समज दिसोन येता. चाली-रिती पाळ्ळेना, देंवचाराचो फावो तो मान दिलो ना जाल्यार संकट वा अरिश्ठ येंव येता हाची गवाय ह्या मेळटां.

मिलींद म्हामल हांच्यानी आपल्या *अळकण्याचो डोंगर* ⁴⁵ ह्या पुस्तकांत देंवचार ह्या शिर्शका खाला एक कथा उजवाडायला. हे कथेंत एका काल्पनीक गांवांत एक काल्पनीक देंवचार स्थापीत केलो आनी देंवचारांच्या बाबतीन, वेग-वेगळ्या चाली-रितींच्या संदर्भांत घडपी बदलांचेर शिटुकसाणीन बडी मारला. देंवचाराचें अस्तित्व, परंपरा आनी अस्मिताय राखपी जांटेले मोव पडटात आनी आधुनिकिकरण वाडत वता त्या वेळार देंवचारांक आनी तांच्या भोंवती आशिल्ल्या समजांत कसो बदल घडटा ते पळोवंक मेळटा. देंवचार अदृश्य शक्तिपासून मुर्तरूप घेता आनी तेच तरेन एके घुमटेचें देवूळ कशें जाता हें आपल्या कथेंतल्यान वाचका मुखार माणटात.

2015 वर्सा पासकोल द चिकालीम हाचो '*Devchar*' (*devil*) ⁴⁶ ह्या नांवान तियात्र माचयेर आयलो. पासकोल द चिकालीमाचो हो तियात्र प्रेक्षकांनी खूब पसंद केलो. ह्या तियात्राच्या वरवी जुगार आनी सोर्याक बुडपी लोकांचेर तिका करता आनी तांच्या वांगडा कशी तांच्या फामिलीची दुरदशा जाता. सोर्याचो आनी जुगाराचो

समाजाचेर कितें दुशपरिणाम जांव येता ह्या विशयाचेर लेगीत भाश्य करता. ह्या तियात्रांत लेगीत देंवचार ह्या संकलपनेक चुकीच्या अर्थान चित्रीत करपाचो प्रयत्न केला अशें पळोवंक मेळटां. जो मनीस दुसऱ्या मनश्याक खूश पळोवंक शकना आनी दुसऱ्याचेर जळटा, तो देंवचार अशें चित्रीत करपाचो प्रयत्न दिग्दर्शकान केला.

संदर्भ

31. नायक, जयंती. कोंकणी लोककाणयो. नवी दिल्ली, साहित्य अकादमी, 2000.
32. पुंडलीक धारगळकार हाची 26 डिसेंबर हया दिसा, विर्नोडे, पेडणे, हांगा घेतिल्ली मुलाखत.
33. सातू गांवकार हाची 25 डिसेंबर हया दिसा, होंडा, सत्तरी, हांगा घेतिल्ली मुलाखत.
34. अंकूश तेली हाची 27 डिसेंबर हया दिसा, केरी, पेडणे, हांगा घेतिल्ली मुलाखत.
35. संजय गांवकार हाची 24 डिसेंबर हया दिसा, म्हावशी, सत्तरी हांगा घेतिल्ली मुलाखत.
36. <https://dainikgomantakepaper.esakal.com/smartepaper/UI/home.aspx>
37. <https://dainikgomantakepaper.esakal.com/smartepaper/UI/home.aspx>
38. <https://dainikgomantakepaper.esakal.com/smartepaper/UI/home.aspx>
39. <https://dainikgomantakepaper.esakal.com/smartepaper/UI/home.aspx>
40. Devchar: The Supernatural Entity of Goa' IJMIE Volume 3, Issue 5.

41. https://timesofindia.indiatimes.com/city/goa/gadyachi-zatra-even-the-devil-loves-a-good-crowd/articleshow/19300952.cms#google_vignette
42. Khedekar, Vinayak. *Goa: Land, Life and Legacy*, Panji, Directorate of Art and culture, 2016.
43. <https://archive.org/details/dli.viswakonkani.9003>
44. <https://archive.org/details/acchev0000pund/page/n21/mode/1up?view=theater>
45. म्हामल, मिलिंद. *आळकण्याचो डोंगर*, सांगोल्डा, गोवा, सौ. स्वाती म्हामल, 2008.
46. https://timesofindia.indiatimes.com/city/goa/pascoal-de-chicalim-is-on-a-mission-to-snuff-out-the-devil/articleshow/51656382.cms#amp_tf=From%20%251%24s&aoh=17125130941078&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_share=https%3A%2F%2Ftimesofindia.indiatimes.com%2Fcity%2Fgoa%2Fpascoal-de-chicalim-is-on-a-mission-to-snuff-out-the-devil%2Farticleshow%2F51656382.cms

प्रकरण : 07

समारोम आनी निशकर्श

7.1 समारोप.

गोंयचो कोंकणी समाजाचें मानसशास्त्र, जिवनशैली आनी लोकसंस्कृती समजून घेवपाक, देंवचार वा राखणदार सारक्या संकल्पनेचो अभ्यास करप गरजेचें आसा. देंवचार वा राखणदार हो कोंकणी मनश्याच्या दिसपट्ट्या वेव्हारांत खूब म्हत्वाचो. कोंकणी मनीस वेताळ, बेताळ, रवळनाथ सारके वेग-वेगळ्या शक्तींक वा देवांक मानतात, तशेंच व्हडा संखेन देंवचारांक वा राखणदारांक मानतात. देंवचार गांवचे, गांवच्या लोकाचे आनी तांच्या मालमतेचे रक्षण करता असो धृढ समज लोकमानसांत आसा. देंवचार हें नांव देवाचें आचार आशिल्लो, तो देवाचो दूत वा देव जाची चारूय दिशानी उपस्थिती आसता असो समज लावं येता. देंवचारांकडेन दिव्य, अमानवी तशेंच अतिमानवी शक्त आसा अशीं मान्यताय आसा .

गोंयचे देंवचार : लोकमानसांत आशिल्ली लोकश्रद्धा

(वेंचीक देंवचारांच्या संदर्भांत समाजशास्त्रीय अध्ययन)

ह्या अभ्यासा वरवीं देंवचारांचें कोंकणी समाजाच्या मनांत खोल रुजून आशिल्ल्या समजाचेर आनी सामाजीक चेतनेचेर आदारून आसा.

1. दैवचार संकल्पना कितें?
2. दैवचारा विशीं आशिल्ली लोकश्रद्धा कितें?
3. दैवचाराक आदारून आशिल्ले समज आनी गैरसमज कितें?
4. दैवचाराक इश्वर रुपा कशें फाव जाल्लें?
5. मुर्ती रुपांविशींचो दैवचाराच्या फाटलो इतिहास कितें?
6. दैवचाराच्या उत्सावाक फाव जाल्लें जात्रेचें रुप कितें?
7. दैवचारांच्या संदर्भांतल्यो वेंचीक लोककाणयो, गितां, आर्तयो, गजर, म्हणी, गारणें, सांगणें, कथा आनी कादंबरीनी येवपी उल्लेख कसो आयला
8. दैवचाराविशींचें चाली-रिती कितें?
9. दैवचाराक मेळिल्लें सामाजीक आनी लोकसंस्कृतीक स्थानाविशीं म्हायती.
10. 21व्या शेंकड्यांत दैवचाराचें महत्व कितें?

ह्या सारक्या मुद्द्यांची प्रस्तूत प्रबंदिकेंत अभ्यास केला.

‘कोंकणी प्रदेशाक एक श्रद्धा स्थान’ म्हटलें जाल्यार अतिताय जावची ना. जो समज आनी संकल्पना विज्ञानाच्या फांट्यान सदांच न्हयकारला वा जो समज विज्ञानीक दृष्टितल्यान चुकिचो वा सिद्द जावं शकना. अश्या विज्ञानाक आडवाद आशिल्ल्या परंपरेचो कोंकणी मनश्यान पिळग्यान पिळगी राखण करून चालंत दवरपाचें काम केलां. ही संकल्पना विज्ञानाच्या कसोटेर खरी थारना. वास्तवांत सैम संरक्षण, समाजांत एकवट आनी एकचार, आनी कृतज्ञता सारके भाव निर्माण करून समाजाक फावो तितलें शास्त्रीय गिन्यान काणयो, वेग-वेगळे समज, गितां,

गाराण्यांच्या माध्यमांतल्यान दितात. लोककाणयो, अजापां, आरत्यो जरी अलंकृत वा तातुंतल्यान सरळ अर्थ काडप कठीन आसत, मात ह्या काणयांचो मनवी मनाचेर जो परिणाम जाता, काणयेंतल्यान प्राप्त जाल्लो बोध मानवी मनांत रुजून उरतां. साबार काणयांतले अलंकार, काळा बरोबर लागिल्लीं कुसां, भंय, हो घटक कुशीक केलो जाल्यार त्या काणयांचें प्रयोजन कितें, तेच प्रमाण त्या काणयांचें म्हत्व कितें, हाचो विज्ञानीक पद्दतींत सोद लावप शक्य आसा.

गोंयचे देंवचार : लोकमानसांत आशिल्ली लोकश्रद्धा (वेंचीक देंवचारांच्या संदर्भांत समाजशास्त्रीय अध्ययन) ह्या अभ्यासा वरवीं देंवचारांचे कोंकणी समाजाच्या मनांत खोल रुजून आशिल्ल्या समजाचेर आनी सामाजीक चेतनेचो अभ्यास घडटा. कोंकणी मनश्यान राखून दवरिल्ली परंपरा, दायज, म्हायती, इतिहास आनी सैम हाचो समज घेवप शक्य जाता, तर समाजांत एकवट आनी एकचाराचो संदेश दिवपी ही संकल्पना.

देंवचाराची वा राखणदाराची राय ही संकल्पना कोंकण प्रदेशांत साबार कडेन मेळटां. कोंकण वाठारांत 2000 परस चड राखून दवरिल्ल्यो रायी पळोवंक मेळटां. देंवचाराच्या रायींत विधवंस करिनासतना ती राखून दवरप हो समज आजून लेगीत पळोवंक मेळटां. *'Some of the prominent faunal species found in the protected areas (PAs) of Goa include tiger, leopard, barking deer, mouse deer, spotted deer, gaur, sambar, pangolin, slender loris, bonnet macaque, common langur, civet cat, flying*

squirrel, and giant squirrel.' 'The bird species found here include ruby-throated yellow bulbul, Malabar parakeet, Nilgiri wood-pigeon, Malabar grey hornbill, Crimson-backed sunbird, emerald dove, Malabar pied hornbill, three-toed kingfisher, among others. In addition, reptiles such as the king cobra, common krait, and Indian cobra, as well as endemic amphibians such as Malabar gliding frog, Maharashtra bush frog, and marbled ramanella, and Beddome's Indian frog are also found in these PAs' ⁴⁷

सारक्या साबार पशू-पक्षी, दुर्मीळ वनसपती आनी गिरेस्त अश्या निर्सगाचें सैंदर्य राखपी ही संकल्पना थारता.

1972 वर्सा युनायटेड नेशनान *Sustainable Development* म्हटल्यार शाश्वत विकासाचे कांय ध्येय सुचयलें. तातूंत *5 P's for sustainable development* मांडलात, तें अशें.

*People; The end use of all energies must ensure responsible practice. Prosperity; Ensure growth and success through sustainable practices. Peace; Nurture peace consistently by being environment friendly. Partnership; Establish harmonious relationship with mother nature. Planet; Conserve the Planet earth's natural resources for future.*⁴⁸

सैमाकडल्यान आनी नैसर्गीक पद्दतींत उपलब्द आशिल्ल्या सोर्यांचो, सवलतींचो, सामग्रीचो उपयुक्त वापर. सैमाचो विध्वंस करिनासतना दिसपट्टी जीण सारप. एकवट आनी एकचार. धर्तरेकडेन आपुलकीचो संदर्भ सादप आनी येतले पिळगेखातीर हयो साबार गजाली सांबाळून दवरप असो समाजाच्या सर्वांगीण विकासाक लागून संदेश आनी उपदेश दिल्लो पळोवंक मेळटां. साबार सुचवणेचें पालन करून जतनाय बाळगूंक ना जाल्यार थळावो देंवचार वा राखणदार ख्यास्त करतलो असो धूड समज चालंत आसा. युनायटेड नेशनान *Sustainable Development* खातीर दिल्लें ध्येय आनी ताच्या परस कितलेंशेंच अदीक जतनायो, अलिखित नेम आनी निती-मुल्यां कोंकणी मनीस फाटलीं असंख्य वर्सां तोगयत आयला हाचो सोद लागता.

7.2 निशकर्श.

1. गोयांत देंवचार ही अमानवी वा अतिमानवी शक्त आसा असो धूड समज आसा.
2. देंवचार लागीं-लागीं 6 फुटांचो लांब-रूंद दिसपी शक्त, दाट काळी मिशी, तकलेर धवो फेटो, खांदार कांबळ वा फटकूर, पायांत चांबड्याचें चप्पल, हातांत तोंडको आनी धोती न्हेशिल्लो असो संदर्भ मेळटा.
3. देंवचाराक पुजप्यांमदी जात, धर्म, लींग हाच्या आदाराचेर फरक पळोवंक मेळना.

4. दैवचाराचें वर्णन सदा पुरुशाच्या रुपांत घडटा. गोंयांत केल्ल्या प्रस्तूत अभ्यासांत खंयच स्त्रिलिंगी संदर्भ मेळूंक ना.
5. दर गांवांत एका परस चड दैवचार आसतात. मात तांच्या मदीं एक मुखेल दैवचार आनी बाकी ताचें वांगडी असो समज आसा.
6. दैवचाराक 'दैवचार' म्हूण संबोधीत करप अयोग्य असो समज हिंदू समाजांत निर्माण जाला.
7. 'दैवचार' हया शब्दा वांगडा वायट बुद्द, तशेंच राकेस वा सैतान अश्या विचारांचो संदर्भ क्रिस्तांव धर्मान जोडला अशें जाणवता.
8. दैवचाराक 'दैवचार' म्हण नासतना राखणदार, आजोबा, जाण्टेलो, गांवपुरूस, गांवकार, नास. ताच्या थळा प्रमाण बागेश्वर, झाडेश्वर, तळेश्वर, बांदावयलो ताच्या आकृती आनी प्रतीमे प्रमाण जटार, खापरो सारकी नांवांचो वापर केल्लो पळोवंक मेळटात. जाण्टेलो, गांवकार, गांवपुरूस म्हणल्यार गांवचो आदलो मनीस, तर राखणदार म्हणल्यार गांवची रखवाली करपी असो समज आसा.
9. 'दैवचार' हया शब्दाचो *Devil* हया संकल्पने वांगडा समज जोडून वायट तशेंच मुळ संकल्पनेपरस उलट पद्दतीन चित्रीत करपाचें काम चर्च माध्यमांतल्यान क्रिस्तांव समाजा मदीं केला. हाचो प्रभाव कांय प्रमाणांत हिंदूंचेर लेगीत जाला अशें जाणवतां.
10. धर्मांतरण तशेंच इन्क्विजिशनाच्या इतिहासा उपरांत लेगीत कांय किरिस्तांव दैवचारांच्या मूळ संकल्पनेकडेन लागीं आशिल्लें पळोवंक मेळटात.

11. हिंदू समाजांत दैवचाराक देवा परस चड मान आशिल्लो पळोवंक मेळटा. दैवचाराक दिल्लो शब्द केन्ना मोडपाक जायना वा ताका केन्नाच फटोवंक जायना. शब्द मोडटल्याक वा ताच्या लागिच्यांक ख्यास्त भोगची पडटा असो लोकमानसांत समज आसा.
12. सामाजीक पांड्याचेर दैवचार गांवचें बांद, झाडां, दोंगर राखून सुस्थिती आनी गांवचें हीत करता, तशेंच व्यक्तिगत पातळेचेर गांवचीं गोरवां, शेतां, भलायकी, आदी राखता असो समज आसा.
13. दैवचारांच्या स्थान हे झाडां, उदक आनी दोंगर साक्या मानव संस्कृतीक म्हत्वाच्या अश्या घटकांचेर स्थीत आसता. दैवचारांच्या स्थानाचेर हळशीक करप, कबजो करप, असामाजीक कर्म करप आदी वर्जीत आसता.
14. साबार अलिखीत नेम आनी काण्यांच्या आदारान हे स्थान तेच बरोबर थंयसरली जैवविविधताय सुरक्षीत उरता.
15. दैवचार निराकारी, तसोच एका जाग्यार रावपी न्हय. पूण आज कांय थळांचेर ताच्यो मुर्त्यो उबारिल्ल्यो पळोवंक मेळटात. तेच प्रमाण ताच्यो घुमट्यो आनी भव्य देवळां बांदिल्लीं आसतात.
16. दैवचाराच्या झाडा लागीं घुमट्यो आनी थंय घुड्यो उबारिल्ल्यो पळोवन दैवचाराचें स्थान वळखूपाक येता.
17. जाल्मा वेळार गर्भांतलो जीव सुखरूप जल्माक येवचो, परिक्षेक बसपी विद्ध्यार्थी बऱ्या गुणानी पास जांवचो, कांमा-धंद्या संदर्भांत, लग्न कार्य वेळार जावचें, भलायकी बरीं उरची ह्या कारणांक लागून आंगवण करता.

मनीस भायर पडटकीर लेगीत ताची कूड एका जाग्या वयल्यान दुसरेकडेन व्हरतना मेल्ल्या मनश्याक आनी ताका लागून हेरांक बाधा जावची न्हू म्हण वाटेर दर देंवचाराक विडो दवरपाची पद्दत आसा.

18. घुमटी, मुर्त, देवळां ह्यो गजाली देंवचाराक होरावपाक, आंगवण फेडपाक सारक्यो कांमांक लागून एक स्थान आसचें म्हूण तयार जाल्लें आसात.
19. देंवचारांच्या आंगवणींत आपणाक जें फावो, आपणाकडेन जें पिकतां तेचो मान करपाची परंपरा चालंत आसा. देखीक- शेतांचें रक्षण करपी देंवचाराक पयल्या भाताचें गोडशें, काजींचे रक्षण करप्याक पयलो सोरो, बागेचें रक्षण करप्याक केळीं भेट दितात. अधिकतर देंवचारांक केळीं, विडी, चामड्याचें चप्पल, कांबळ, घंटा, विडो, साकर, कोंब्याचो, बकर्याचो तसोच कांय कडेन काणकोणांत रेड्याचो बळी दितात.
20. बळी दिवपाचो हक्क गांवकारांमदीं वाटून घातिल्लो आसता.
21. गांवांत सण, उत्सव, परब, बरी-वायट खबर आदी आसली जाल्यार गांवकार देंवचारा मुखार गाराणें वा सांगणें करपाचें चुकनात. खंयचेंय कार्य सुरू करतना ताचो उल्लेख करून ताका ताचो मान दितात. ताचो मान केलो कांय आपलें काम अखंडीत पणान जातलें असो समज आसा.
22. आंगवण फेडपाच्या वेळार, मागणी करपाच्या वेळार, सण-परब बरी करून जांवची म्हूण जें सांगतात तें सांगणें.
23. गाराणें हें मोठे अरिश्ट, संकट वा प्रसंग आयल्या उपरांत घालतात. गाराणें खूब खर आनी मुखेल देंवचारा बरोबर ताच्या वांगड्यांक, गांवांतल्या हेर

देवांक होरावपी आसता. गाराणें घालतना हेर गांवकारांची उपस्थिती जाय पडटा.

24. आपलें काम बऱ्या पद्दतीन पुराय जावचें म्हूण भावीक देंवचाराकडेन वेग-वेगळे आंगवणी करतात. काम पुराय जाले उपरांतूच आंगवण फेडप जाता.

25. सगळ्याच देंवचारांची जात्रा जायना. साळ, कुडणें, पिळगांव, काणकोण अश्या कांय वाठारानी गड्यांची जात्रा जातना पळोवंक मेळटां. तर म्हापशेच्या बोडगेश्वराचे आनी पेडणे-केरी आजोबाचे जात्रेक फेरी भरतना पळोवंक मेळटां.

26. कांय जाग्यांचेर गांवजेवण घालतात, देखीक: पेडणे गांवांत गोटनेश्वर वा गोटणिंतलो हया देंवचाराचीं गोटण जाता, वर्सुकी पद्दतीन आंगवणीचे कोंबे मारतात.

27. चडावत जाग्यांचेर कोंबो आनी बकऱ्यांची बळी दितात. बळी दिलिना जाल्यार गांवार मोटें अरिश्त येव शकतां असो समज आसा. कांय जाग्यांचेर तांका सांगणे करून बकऱ्याचो कान कापून, कोंब्याचें पांख काडून तांका मुक्त सोडटात. आदल्या काळार गोंयच्या शिमेक लागून आशिल्ल्या महाराष्ट्रांतल्या काय गांवांनी रेडो मारतालें, मात आज ती प्रथा बंद जाला. काळा बरोबर बळी दिवपाची प्रथा फाटी पडत चल्ल्या अशें जाणवता.

देवचार वा राखणदार हया संकलपनेच्या आदारान कोंकणी मनश्यान साबार वर्सा कोंकणांतलें दायज आनी संस्कृती आनी समाजांत सुव्यवस्ता तिगोवन दवरला अशें जाणवता.

संदर्भ.

47. https://corridorcoalition.org/Profiles/CorridorProfile_Sahyadri_Konkan.pdf

48. <https://unfoundation.org/blog/post/the-sustainable-development-goals-in-2019-people-planet-prosperity-in-focus/>

आदारावळ.

कोंकणी

1. . नायक, जयंती. *कोंकणी लोककाणयो*. नवी दिल्ली, साहित्य अकादमी, 2000.
2. नायक, जयंती. *लोकबींब*, पणजी, गोंय, गोवा कोंकणी अकादेमी, 1998

मराठी

3. खेडेकर, विनायक. *लोकसरीता*, कांपाल पणजी गोंय, गोवा कला अकादेमी, 1993.

इंग्लीश

4. Khedekar, Vinayak. *Goa: Land, Life and Legacy*, Panji, Directorate of Art and culture, 2016.
5. Devchar: The Supernatural Entity of Goa' IJMIE Volume 3, Issue 5.
6. Gaude, Surya. *Silent Goa*. Ponda, Human Resource Development Trust, 2009.
7. Dhume Sinai, Anant Ramkrishna. *The Cultural History of Goa: from 10000B.C.-1352 A.D.* Panji, Map Printers.

8. Kamat, Pratima. Tarini and Tarvi: The Unique Boat Deities of Goa. Panji, Goa, Goa Institute for Culture and Research in History, 2008.
9. Kamat, Pratima. The Tyrst with Trade. Panji, Goa, Chamber of Commerce and Industry, 2009.
10. Kerkar, Rajendra. Natural Heritage of Goa, Panji, Broadway Publishing House, 2016
11. Phaldessai, Pandurang. Goa: Folklore studies, Saligao, Broadway Publishing House, 2011.

परिशिष्ट 1 - देवचाराची विविध रुपां

Figure no. 1 - भोगदेश्वर, वास्को.

Figure no. 2 - गिरोबा, मोपा.

Figure no. 3 - आजोबा, केरी, पेडणे.

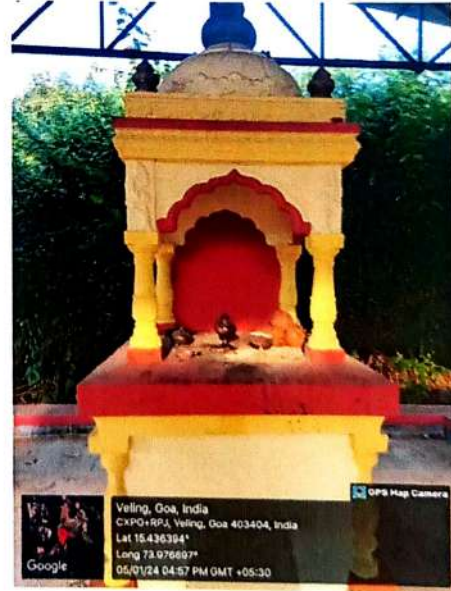

Figure no. 4 - अमूर्त रुपांतलो देवचार.

परिशिष्ट 2 - दैवचाराक दिल्लो मान आनी आंगवणी

Figure no. 5 - आमोणे गांवच्या घोडेश्वर/ घोडेस्वाराक मातयेचें घोडे दिल्लें पळोवंक मेळटात.

Figure no. 6 - पेडणे गांवांत जयटीर हया दैवचाराक नाल्ल, तातीं, केळीं, साखर, घांट, आदी वस्तू दिल्लें पळोवंक मेळटांत.

Figure no. 7 दैवचाराक दिल्लें चामड्याचें चप्पल.

Figure no. 8 - बळी दिनास्तना, सोडिल्लें कोंबे.

Figure no. 9- देवचाक दिल्ले कांबळ.

परिशिष्ट 3 - विर्नोडे-मालप्या शिमेर आशिल्लो बांदावयलो देंवचार

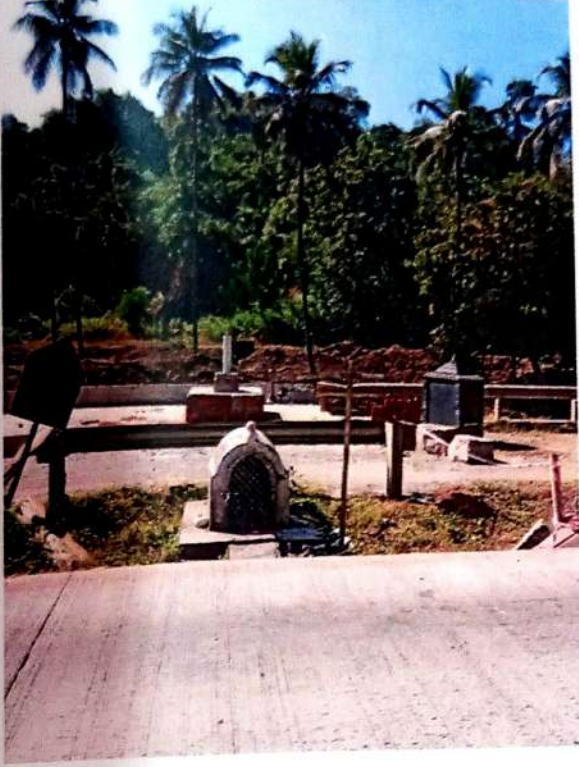

Figure no. 10

Figure no. 11

माहामार्ग 66 आचेर बानयेश्वराची घुमटी आशिल्ल्यान रस्त्याचो एक भाग बंद.

परिशिष्ट 4 - वेंचीक देंवचारांची सुची

क्रम	देवचार	थळ
1	बेताळ	सुकोर
2	राश्ट्रोळी	सुकोर
3	बांदेश्वर	बेंतोड्या
4	घांटेश्वर	डी एम सी म्हापश्या
5	बोडगेश्वर	म्हापश्या
6	महाबशेश्वर	कळंगूट
7	साखळेश्वर	तारिकडेन, म्हापश्या
8	चंद्रेश्वर	सुकोर
9	श्री तीन कात्री राखणदेव	मडगांव
10	विठोबा	शिरोडा, आरावली
12	कामुळ्यो	भोमा
13	नागजरकार	नागजरवाडो, भोमा
14	दाडेश्वर	वेरें
15	श्री पुरुशम्हारू	सावड्ड्या
16	जायटीर	कवलें, पेडन्या
17	नास	काणकोण
18	कान्यावेलो	काणकोण
19	बाबनेश्वर	विरनोड्या
20	तोणयो	साखळें
21	लफाद्दार	साखळें, पर्यें
22	साखळेश्वर	साखळें, पर्यें
23	श्री कडमगळ दादा	फार्मागुडी

24	श्री दुधसागर	बोरी, अनमोड घाट
25	साखळ्यो	पणजी, पाटो
26	उपकारा	सावंतवाडी
27	गैटनेश्वर	तोरश्या
28	घोडेमुख	मळेवाड
29	भुतनाथ	पेडन्या
30	आजोबा	केरी
31	खेतोबा	शिरगांव
32	श्री पुरुशम्हारू	बागा, कुडचड्यार
33	वाडेश्वर	मायमोळे
34	खापेश्वर	बायणा
35	खापेश्वर	सडो
36	भोगदेश्वर	भोगदा
37	खास्तेश्वर	आडपय
38	भोडको म्हारू	ताळगांव
39	खणी देवचार	खांडेपार
40	घोडघेश्वर	तळावली
41	खंपराया	कुंकळे
42	गारखाणेकार	पिळगांव
43	वाडेश्वर	खांदोळा
44	कुवळेकार	मुळगांव
45	आजोबा	होणा
46	म्हारू	उसगांव
47	रवळघाडी देवस्तान	नाचिनोला
48	रवळनाथ ब्राम्हण देवस्तान	मोयरा
49	राश्ट्रोळी	तीन मानस, मोयरा
50	घोलिकार राखणदेव	कोंबा
51	धाडसाखळो	बेती - वेरें

52	श्री देव उपरलकर	सावंतवाडी
53	जुयां देंवचार	खाजन- वेलींग
54	साखळ्यो	वेलींग
55	बोरडेश्वर	बोर्डा - मडगांव
56	गिरोबा	मोपा
58	थोटेश्वर	कोंकण
59	बाब्रेश्वर	कळंगूट
60	जांबळेश्वर	कोंकण
61	पाउलेश्वर	कोंकण
62	गोळीबाब	डोंगरी

परिशिष्ट 5 - मुलाखती

क्रम	नांव	थळ
1	सातू गांवकार	होंडा, सत्तरी
2	गोवींद गांवकार	होंडा, सत्तरी
3	पांडुरंग गांवकार	होंडा, सत्तरी
4	म्हादेव गांवकार	होंडा, सत्तरी
5	तुळशिदास गांवकार	म्हावशी, सत्तरी
6	संजाय गांवकार	म्हावशी सत्तरी
7	पुंडलीक धारगळकार	मालपे, पेडणे
8	सादू माहाले	केरी, पेडणे
9	अंकूश तेली	केरी, पेडणे
10	चंद्रकांत माहाले	उगवे, पेडणे
11	पांडुरंग गांवकार	बांदोडा, फोंडा
12	लाडू परवार	वास्को
13	सिरील फेर्नांडीस	वास्को
14	डॉ. वेदांग सावंत	पर्वरी
15	जयेश राऊत	साळ, दिवचल
16	बासुरी देसाय	काणकोण
17	डॉ. रोहीत फळगांवकार	गोंय विद्यापीठ
18	डॉ. हेमंत अय्या	गोंय विद्यापीठ
19	डॉ. विनय मडगांवकार	गोंय विद्यापीठ
20	डॉ. अरुणा ढेरे	गोंय विद्यापीठ

परिशिष्ट 6 - मलाखतीची

1. दैवचार म्हटल्यार कोण?
2. तुमच्या गांवांत कितलें दैवचार आसात?
3. दैवचारांची उत्पत्ती कशी जाली?
4. दैवचांची विविध रुपां खंयची?
5. तुमच्या जिवितांत दैवचाराचें म्हत्व कितें?
6. दैवचारांचें प्रकार खंयचें?
7. राखणदार आनी दैवचारामदी फरक आसा?
8. दैवचाराक होरावपाची पद्दत आनी परंपरा कितें?
9. दैवचाराचें खंयचें उत्सव जातात.?
10. दैवचाराविशी आशिल्लयो काणयो खंयच्यो?
11. दैवचाराचो उल्लेख आरती, गाराणी आदीं खंय आनी कसो येता?